

Kur'an'ın Metinleşmesi Bağlamında Nesih Problemi

Yrd. Doç. Dr. Osman KAYA*

Özet

İslâm'ın ilk kaynağı Kur'an'dır. Kur'an'ın nuzûlü, yazılması, toplanması, bir araya getirilmesi ve günümüze kadar değiştirilmeden gelmiş olması önemli bir hadisedir. Bunun için Kur'an'ın toplanması esnasında gösterilen hassasiyeti ve nesih meselesini, özellikle hükmü baki, lafzı mensuh olduğu iddia edilen âyetleri ve Kur'an'ın bütünlüğünü iyi anlamak ve yorumlamak gerekir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an'ın Cem'i, Vahiy Kâtipliği, Nesh Problemi, Lafzı Mensuh Hükmü Baki Âyetler ve Kur'an'ın Bütünlüğü Meselesi.

Abstract/Summary

The first source of İslâm is Holy Koran. It is an important event on behalf of Holy Koran to be revealed, written, collected, conflated and to have come unchanged up to now. That's why, it is necessary to understand and comment well on Koran's completeness and sensitiveness shown on Holy Koran at the time of

---

* Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, osmankaya57@hotmail.com.

being collected and abolishing subject, especially the verses whose jurisdiction is eternal and word is abolished.

Key Words: Bringing together of Holy Koran, Revelation Secretary ship, Abolishing problem, Auyaats whose word is abolished and whose jurisdiction is eternal and the Matter of Holy Koran's entirety

I. Kur'an'ın Yazdırılması ve Vahiy Kâtipliği

a. Hz. Peygamber'in Ümmiliği

Kaynaklarımız, Hz. Peygamber'in kendisine vahiy edilen Kur'an metnini bazı sahabelere yazdırdığını, bu görevi yerine getirmek için de bazı sahabelerden yararlandığını kaydederler. Bunun tabii sonucu olarak da Resûlullah (s.a.v.)'in ümmiliği gündeme gelmektedir. Bundan dolayıdır ki Kur'an'ın metinleşmesi ve yazımı gündeme geldiğinde Hz. Peygamber'in ümmiliğini ele almak gerekir.

Lügatte ümmi kelimesi; ana, asıl, kaynak anlamına gelen "ümm" kelimesinin sonuna nispet "y'sı" eklenerek "anaya mensup" yahut "anadan doğduğu gibi kalan" gibi anlamlara gelmektedir.¹ Ayrıca ümmi kavramının bu manalarının dışında "Arap ümmetine veya Ümmü'l-kurayya/ Mekke'ye mensup" gibi anlamları da mevcuttur.²

Kur'an'a göre ümmi okuma yazma bilmeyen anlamına geldiği gibi, Yahudi ve Hıristiyan olmayanlar için de kullanılmaktadır.³

وما كنت تتلوا من قبله من كتاب ولا تخطه يمينك اذا لارتا ب المبطلون

"Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de sağ elinle onu yazardın. Öyle olsaydı batıla uyanlar kuşku duyarlardı."⁴ âyeti Hz. Peygamber (s.a.v.)'in okuma yazma bilmediğini ifade etmektedir.

¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, VIII, 4955; Osman Keskiöglü, *Kur'an Tarihi*, İstanbul, ts, s. 88.

² er-Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî, Beyrut, ts, s. 23-24; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 4956; Keskiöglü, a.g.e., s. 88; Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, İstanbul 1981, s. 25.

³ Bkz. Bakara, 2/78; Al-i İmran, 3/75.

⁴ el-Ankebut, 29/48.

الذين يتبعون الرسول النبي الأمي الذي يجدونه مكتوبا عندهم في التوراة والانجيل
يأمرهم بالمعروف و ينهيهم عن المنكر

“Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi Peygamber’e uyanlar (var ya) işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder....”¹

فآمنوا بالله ورسوله النبي الأمي الذي يؤمن بالله وكلماته وابتغوا له لعلكم تهتدون

“... Öyle ise Allah’a ve ümmi Peygamber olan Resûlü ne – ki o, Allah ve O’nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki; doğru yolu bulasınız”² âyetleri Hz. Peygamber’in ümmi olduğunu ifade etmektedir.

Ancak şunu hemen ifade edelim ki, Allah Teâla’nın Hz. Peygamber’i ümmi olarak vasıflandırması onun bilgisiz olduğu anlamına gelmez. Bilakis Kur’an’ın kaynak itibarıyla ilahi kaynaklı olduğunu gösterir. Şayet Hz. Peygamber ümmi olmamış ve okuma – yazma bilmiş olsaydı, ümmi olan bir Peygamber için, “Bu Kur’an’ı o uydurmuştur”³ diyen müşriklerin sözlerini bir noktada doğrulamış olurdu. Gerçi böyle olmadığı halde müşrikler bu iddialarına devam etmişlerdir fakat bu sözleri havada kalmıştır. Nitekim A’raf suresi 157. ayette geçen “ümmi” kelimesi, okuma-yazma bilmeyen anlamında kullanılmış Resûlullah’ın bir vasfıdır. Allah Teâlânın onu bu vasıf ile açıklaması, ümmi olduğu halde ilmin bütün kemalatına sahip olmasındandır ki, bu da O’nun hakkında bir mucizedir.⁴

Hız. Peygamber’in ümmi olduğu kendi sözlerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi vahyin ilk başlangıcında Cebrail (a.s.)’in üç defa üst üste “oku” diye emretmesine karşılık Resûlullah (s.a.v.); “Ben okuma bilmem”⁵ diye cevap vermiştir. Ayrıca başka bir

¹ el-A’raf, 7/157.

² el-A’raf, 7/158.

³ el-En’am, 5/7.

⁴ Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Mealî, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 169 (A’raf suresi 157. ayetin mealinin dipnotu).

⁵ Buharî, Muhammed b. İsmail el-Buharî, Sahihu’l-Buharî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413, Bedü’l-vahiy, 3; İmam Ebu’l-Huseyin Müslim b. Haccac, Sahihu’l-Müslim, Çağrı Yayınları, Yayınları, İstanbul 1992/1413. el-İman, 252.

hadisinde de “Biz ümmi bir toplumuz, okuma- yazmayı ve hesabı bilmeyiz”¹ buyurmuştur.

Ayrıca Hz. Peygamber’in hayatını en ince noktalarına kadar takip edenler, hatta Hz. Peygamber’in hanımlarıyla olan ilişkilerine varıncaya kadar vakıf oldukları bilgileri anlatan sahabelerden de Hz. Peygamber’in okur-yazar olduğuna dair bir rivayet gelmemiştir. Sahabelerin naklettikleri bu kadar çok bilgi arasında böyle bir haberin olmaması Resûlullah (s.a.v.) ’ın ümmi olduğunu gösteren deliller arasındadır.²

Nitekim Taif’ten gelen bir heyet İslam’a girmek için bazı şartlarının olduğunu ileri sürmüşlerdi. Hz. Peygamber onlardan bu isteklerini yazıp getirmelerini istedi. Bunun üzerine Taif Heyeti, Hz.Peygamber’in bu teklifi doğrultusunda, kendi isteklerini yazarak Resûlullah’a arz ettiler. Fakat ileri sürdükleri istekler arasında faizin yasaklanmaması gibi kabul edilemez talepler de vardı. Faiz ile ilgili cümle okunduğunda Resûlullah: “Elimi bu cümlenin üzerine koyun” dedi. Elini koyduklarında da faizle ilgili ayeti³ okuyarak o cümleyi sildi.⁴ Görüldüğü gibi eğer Hz. Peygamber okuma yazma bilseydi söz konusu cümleyi kendisi bulup silerdi.

Bununla birlikte Hz. Peygamber’in ümmiliği hakkında tam bir görüş birliği sağlanmış değildir. Kimi İslam âlimleri söz konusu naslara dayanarak Resûlullah’ın ümmiliğini savunurken; diğer bazı İslâm âlimleri de, başka delillere dayanarak ümmi olmadığını savunmaktadırlar. Ancak bizim asıl konumuz Hz. Peygamber’in ümmiliği meselesi olmadığı için bu konudaki teferruata girmeyeceğiz.

b. Vahiy Kâtipliği

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber ümmi idi. Bundan dolayı risaletin başlangıcından itibaren okuma-yazma bilen sahabelerden bazılarının vahiy kâtipliği yaptırılıyordu. Ne zaman

---

¹ el-Buharî, es-Savm,13; el-Müslim, es-Siyam, 15; Ebu Davud, el-Hafız Ebu Davud Süleyman b. el-Eşas, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul,1992/1413, es-Savm, 4.

² Ahmet Önkal, “Hz. Peygamber’in Ümmiliği”, *SÜİFD*, sy.2, Konya 1987, s. 251.

³ el-Bakara, 2/275.

⁴ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, yy, ts., I, 216.

kendisine bir vahiy nazil olsa hemen kâtiplerden birini çağırır ve gelen vahiy eksiz yazdırırdı. Nitekim لا يستوي القا عدون من المؤمنين غير اولي الضرر والمجاهدون في سبيل الله بأموالهم وأنفسهم "Mü'minler'den özür sahibi olanlar dışında, cihaddan geri kalanlarla ve mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz."¹ âyetinde yer alan "ğayri uli darar"/ "özür sahibi olanlar hariç" kısmının görme özürlü olan Abdullah ibn Ümmi Mektumun: " Ey Allah'ın Resûlü, eğer cihad yapabilecek güçte olsaydım elbette yapardım" demesi üzerine nazil olduğu ve Hz. Peygamber'in yazı malzemesi isteyerek Zeyd b. Sabit'e yazdırdığı rivayet edilmektedir.²

İbn Hacer'e (ö. 852/148) göre Hz. Peygamber'e Mekke'de ilk vahiy kâtipliği yapan sahabî, Abdullah b. Sa'd Ebi Serh'tir³ Hz. Peygamber'in Medine'deki ilk Vahiy kâtibinin de Übey b. Ka'b olduğu rivayet edilmektedir.⁴ Übey b. Ka'b'ı bulamadığı zamanlarda ise Zeyd b. Sabit'i çağırır ve ona yazdırırdı. Ayrıca Kur'an vahyinin dışında özellikle Medine döneminde Zeyd b. Sabit'i yazışmalarda sekreter olarak kullandığı zikredilmektedir.⁵

Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinin sayıları hakkında tam bir ittifak sağlanmamıştır. İslâm âlimler bu konuda farklı sayılar kullanmışlardır. Halebî, (ö. 1044/1176) yirmi altı olarak zikrederken,⁶ İbn Asakir (ö. 571/1176) kâtiplerin sayısının yirmi üç olduğunu zikreder.⁷ Bazı kaynaklarda ise bu sayı kırka kadar çıkarılmaktadır.⁸ Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yapan sahabelerden başlıcaları şunlardır: Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh, Zeyd b. Sabit, Zübeyr b. Avam, Übey b. Ka'b, Halid b. Said, Ebban, b.

¹ en-Nisa, 4/95.

² el-Buhari, et-Tefsir Sure,4; ez-Zerkanî, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Mısır, ts. I, 368.

³ İbn Hacer, *Fethu'l-Barî fi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, Kahire, 1398/1978, IX, 22.

⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, IX, 22.

⁵ el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldan*, trc. Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 693; Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, İstanbul 2005, s. 100.

⁶ Halebî, *es-Siretu'l-Halebiye*, yy, 1320, III, 326.

⁷ Keskiöğlü, *Tefsir Tarihi*, s. 87.

⁸ el-Halebî, *Siretu'l-Halebiye*, III, 326; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1983, s. 53.

* Kanatimce Muaviye b. Ebi Sufyan'ın kâtipliği siyasidir. Vahiy kâtipliği yapmamıştır.

Said, Muaviye b. Ebi Sufyan,* Hanzala b. er-Reb'i,'Muaykib. b. Ebi Fatıma, Abdullah b. Erkam, Şurahbil b. Hasene, Abdullah b. Revaha,¹ Amr b. el-As, Muaz b. Cebel, Muğire b. Şu'be.

Diğer bazı rivayetlerde ise ayrıca şu isimler zikredilmektedir: Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebi Vakkas, Huzeyfe b. el-Yeman, Huvaytib b. Abdiluzza,² Huseyn en-Numeyri, Ebu Said b. el-As, Cehm b. es-Salt,³ Halid b. Velid, Sabit b. Kays ve Erkam b. Übeyy.⁴

Bundan dolayı da her vahiy indirildiğinde bir vahiy kâtibini çağırır ona yazdırırdı. Bazen vahiy kâtiplerinin bulunmadığı anlarda nazil olan ayetleri daha sonra yazdırırdı. Şayet ümmi olmasaydı Hz. Peygamber Vahiy Kâtibinin bulunmadığı zamanlarda vahiy geldiğinde kendisi yazardı. Oysa Hz. Peygamber'in bizzat yazarak vahiy tespit ettiğine dair hiç rivayet bulunmamaktadır.⁵

c. Hz. Peygamber Döneminde Kur'an'ın Yazdırılması

Hz. Peygamber, gelen vahyi hemen vahiy kâtiplerine yazdırırdı. Çünkü Hz. Peygamber'in asli görevi vahiy yoluyla gelen Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etmek, açıklamak ve aynı zamanda gelecek nesillere intikalini sağlamak amacıyla onu korunabilecek bir hale getirmektir. Bir yandan tebliğ görevini yerine getirirken diğer taraftan da sahabeleri Kur'an'ı okumaya ve ezberlemeye teşvik ediyordu.⁶ Esasen Müslümanlar yeni dine girmenin ve yeni bir şey işitmenin heyecanı ile nazil olan Kur'an ayetlerini hemen ezberliyorlardı. Fakat ezberlemek yalnız başına yeterli değildi. Çünkü ezberlenen her metnin unutulması ve karıştırılması her zaman imkân dâhilindedir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber, Kur'an'ın ezberlenmesinin yanında yazılmasını da emrediyordu.⁷

Kur'an'ın Hz. Peygamber döneminde yazıldığını gösteren birçok delil mevcuttur. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

¹ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, IX, 22; el-Halebî, *es-Siretü'l-Halebiye*, III, 326-327; ez-Zerkanî, *Menahil*, s. 246.

² Kastalanî, *Mevahibu'l-Leduniyye*, trc. Şair Abdülhakî, yy., ts, I, 23 vd.

³ Ahmed b. Ebi Ya'kub, *Tarihu'l-Ya'kubî*, Neced, 1385, II, 64.

⁴ ez-Zerkanî, *Menahil*, I, 246.

⁵ Bkz. Önkal, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", s. 252.

⁶ el-Buhari, *Fedailu'l-Kur'an*, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, ts, VI, 66.

⁷ Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 219.

1-Allah Taâla'nın Kur'an'a "*el-Kitâb*"¹ adını vermesi Kur'an'ın yazıldığını gösterir. Çünkü "*el-Kitab*" yazılı metin anlamına gelir.²

Fakat vahiy Hz. Peygamber'in hayatı müddetince devam ettiği için bir kitap halinde bir araya getirilemiyordu. Kur'an-ı Kerim'in iki kapak arasında bir kitap haline getirilmesi ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra mümkün olabilmıştır.³

2-İbn Hişâm'dan (ö.218/933) yapılan rivayete göre, Hz. Ömer'in (r.a.) Müslüman olması hadisesinde kız kardeşinin elinde bulunan Taha Suresi'nin baş tarafının yazılı bulunduğu nüsha⁴ Kur'an'ın yazılı olduğunu göstermektedir.

3-Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Benden Kur'an dışında bir şey yazmayınız. Kim benden Kur'an dışında bir şey yazmışsa onu imha etsin"⁵demesi Kur'an'ın yazıldığını gösteren önemli bir delildir.

4-Bir başka rivayette ise, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) herhangi bir vahiy geldiğinde kâtiplerden birini çağırıp ona: "Bu ayetleri falan ayetleri içine alan sureye (yazıp) koy⁶ dediği nakledilmiştir.

5-Abdullah b. Ömer: "Biz Kur'an metni üzerimizde olduğu halde düşman memleketlerine gitmekten menedilmiştik. Bunun sebebi bu nüshaların düşman eline geçme korkusu idi.⁷

6-Bera b. Azib'den gelen rivayete göre: لا يستوي القاعدون ayeti⁸ nazil olduğu zaman Resulullah (s.a.v.): "Bana falanı çağırın" dedi. Çağrılan şahıs (Zeyd b. Sabit) mürekkep, kalem ve üzerine yazı yazılacak malzeme ile geldiğinde Peygamber (s.a.v.) ona : لا يد سد توي : "ال قاعدون" ayetini yaz," dedi.⁹

Bütün bu deliller açıkça göstermektedir ki, Hz. Peygamber, kendisine nazil olan vahyi yalnızca ezberlemekle yetinmemiş, ayrıca

¹ Bkz. el-Bakara, 2/8, 9, 151; Âl-i İmran, 3/3; el-A'raf, 7/2.

² Ömer Rıza Doğrul, *Kur'an Nedir?*, Ankara 1967, s. 41.

³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 63.

⁴ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviye*, thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el- Ebyarî, Abdulaziz eş-Şelebî, Mısır, 1355/1936, III, 276-268.

⁵ Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul, ts., ez-Zühhd, 16.

⁶ İbn Hanbel, *el-Müsned*, I, 57.

⁷ İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 6, 10, 55, 63, 76.

⁸ en-Nisa, 4/95.

⁹ el- Buhari, *Tefsir*, Sure,4.

yazı ile de tespit ettirmiştir. Ayrıca bunu büyük bir titizlikle hıfz, kitabet ve arza usulü ile tespit ve muhafaza etmiştir.¹

Ancak Kur'an, Hz. Peygamber zamanında bir kitap haline getirilmemişti. Yaklaşık yirmi üç senelik bir zaman zarfında nazil olan Kur'an'ın kitap haline getirilmemiş olmasının elbette ki, bir takım sebepleri vardır. Bunların başında vahiy sürecinin devam etmesi gelir. Ayrıca gerek Hz. Ebu Bekir döneminde toplanıp bir araya getirilmesi, gerekse Hz. Osman döneminde yapılan istinsah çalışmaları hep bir ihtiyaç sonucu yapılmıştır. Hz. Peygamber döneminde böyle bir ihtiyaç ortaya çıkmış değildir. Kur'an'ın kaybolma tehlikesi yok, çünkü Resulullah henüz hayatta idi ve vahiy süreci devam ediyordu.²

Ayrıca Kur'an'ın tamamı bir defada inmemiş çeşitli vesilelerle değişik zamanlarda nazil olmuştu. Böyle bir durumda Kur'an'ın iki kapak arasına alınması imkânsızdı.³

Öte yandan, son nazil olan ayet ile Hz. Peygamber'in vefatı arasında geçen süre bir rivayete göre 81 gün, diğer bir rivayete göre ise 9 gecedir. Gerek birinci rivayette, gerekse ikinci rivayette geçen süreler Kur'an'ın bir araya getirilmesi için yeterli değildir. Bunun için Zeyd b. Sabit dağınık olan Kur'an metinlerini ancak bir yılda bir araya getirebilmiştir.⁴ Bundan dolayı Kur'an ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir kitap haline getirilmiştir.

d. Hz. Ebu Bekir Döneminde Kur'an'ın Bir Araya Getirilmesi

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber hayatta olduğu müddetçe vahiy devam ettiği için, gelen vahiyleri iki kapak arasında bir Mushaf haline getirmek mümkün olmamıştır. Ancak Hz. Peygamber gelen vahyi öncelikle kendisi ezberlemiş, sahabelerin ezberlemelerini teşvik etmiş, vahiy kâtiplerine yazdırmış, sonra da ashabına okumuş ve okutturmuştur. Kur'an'ın kitâbeten derlenmesi mümkün olmamışsa da, tilâveten derlenmesi tam ve mükemmel bir

¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX, 12; ez-Zerkanî, *Menahil*, I, 248.

² ez-Zerkanî, *Menahil*, I, 248.

³ ez-Zerkanî, *Menahil*, I, 248.

⁴ ez-Zerkanî, *Menahil*, I, 248.

şekilde gerçekleştirilmiştir.¹ Kur'an'ın kitap haline getirilmesi bilindiği gibi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Hz. Ebu Bekir döneminde, Hz. Ömer'in teklifi ve Zeyd b. Sabit'in görevi üstlenmesi ile yapılmıştır. Kur'an'ı o sıralarda bir araya toplayıp iki kapak arasında cem etmenin elbette ki, bir takım sebepleri vardı.²

Özellikle şunu belirtmek gerekir ki; Peygamberimiz bütün konularda olduğu gibi emin sıfatına sahipti. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in varlığı, Kur'an metni için de bir güven mercii (Eminu'ul-vahiy) idi. Fakat ondan sonra gelen halifenin böyle bir sıfatı yoktu. Bundan dolayı Kur'an'ın dağınık olan sahifelerini derleyip iki kapak arasında bir Mushaf haline getirmek lüzumu hâsıl olmuştu.³ Halifelerin böyle bir sıfatlarının olmayışı, onların güvensiz oldukları anlamına gelmez. Sadece Peygamberlerin sıfatları gibi, olmazsa olmaz değildir.

Hz. Ebu Bekir (r.a.) hiçbir komisyon kurmadan Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinde bulunan nüshaları bir araya getirip bir Mushaf meydana getirebilirdi. Ancak bunun bir takım sakıncaları ileride çıkabilirdi. Bazı sahabelerin yanlarında kendileri için istinsah ettikleri Kur'an metinleri vardı. Fakat bunlarda bazı farklılıklar bulunabiliyordu. Hz. Ebubekir'in Kur'an'ı toplamada elde mevcut bulunan metni bir yandan sahabenin nüshaları ve hafızaların bilgileri ile teyit etmesi, bir yandan da, ferdi hataları tashih etmesi, ümmetin icmâna mazhar olabilecek "İmam Mushaf"a resmi bir hüviyet kazandırmak istemesinden kaynaklanıyordu.⁴

Bütün bu görünmeyen sebeplerin yanında esasen asıl bir sebep vardır ki, o da Hz. Ebu Bekir döneminde yalancı peygamber "Müseylemetü'l- Kezzab"a karşı 12/633 yılında yapılan Yemame Savaşı'nda Müslümanların verdiği büyük kayıptır.⁵ Bu savaşta çok büyük kayıplar verildiği rivayet edilir. Corci Zeydan (ö.1322/1914) Yemame Savaşı'nda Müslümanların verdiği şehit sayısının 10.200 olduğunu ifade eder ki; bunların yaklaşık beş yüz ile yedi yüz

¹ Keskiöglü, *Kur'an Tarihi*, s. 152; Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 117.

² Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 117.

³ Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul, 1993, s. 63.

⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 63-64; Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 118.

⁵ Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 118.

kadarının Kur'an hafızı olduğu ifade edilmektedir.¹ Tabi ki bu Müslümanlar için çok vahim bir sonuçtu. Bu vahametın en büyük sebebi ise verilen şehitlerin içinde henüz bir araya getirilmemiş olan Kur'an hafızlarının bulunması idi. İşte bu durum ilerisi için bir tehlike idi. Bu durumun vahametini fark eden Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'e tamamı yazılı olsa bile henüz bir araya getirilmemiş olan Kur'an'ın derlenmesini teklif etti. Hz. Ebu Bekir önce böyle bir teklife tereddütle baktı. Bunun sebebi sorumluluktan kaçmak değildi. Bundan böyle insanların Kur'an'ı ezberlemede gösterecekleri gevşeklik endişesi idi. Bunun ötesinde Hz. Peygamber döneminde yapılmamış olan bu işi yapmakta gösterdiği çekince idi. Fakat buna rağmen, Hz. Ebu Bekir (r.a.) Hz. Ömer'in teklifini kabul etmiş ve Kur'an'ı cem etme işi için seçilecek en uygun kişinin de Zeyd b. Sabit olacağı fikrini benimsemişti.²

Zeyd b. Sabit (r.a.) kendisinin Hz. Ebu Bekir tarafından çağrıldığında yanında Hz. Ömer'in de bulunduğunu ve kendisine bu görevi tevdi etmek istediklerinde, kendisinin bu işi yüklenmenin büyük sorumluluk gerektirdiğini, Hz. Peygamber'in(s.a.v.) yapmadığı bir işi yapamayacağını söylediğini fakat Hz. Ömer'in ısrarı üzerine bu görevi kabul ettiğini söyler.³

Zeyd b. Sabit'in tercih edilmesinin önemli birçok sebepleri vardır. Çünkü Zeyd b. Sabit böyle bir komisyonun başına getirildiğinde aralarında Abdullah b. Mes'ud ve Übey b. Ka'b'ın da bulunduğu hafızlar ve hususi Mushafları bulunan bazı büyük sahabeler de vardı. Bunların yanında Zeyd'in tercih edilmesinin önemli sebepleri olmalıdır. Çünkü Zeyd, henüz küçük yaşta iken Hz. Peygamber'in dikkatini çekmiş bundan dolayı yazışmalarında ona kontrolcü görevini vermiştir. 15 gün gibi kısa bir sürede Yahudilerin dilini, Hz. Peygamber'in yazdığı mektupları yazmak için Süryaniceyi 17 günde öğrenmiştir.⁴

Zeyd b. Sabit'in Resûlullah (s.a.v.) daha hayatta iken Kur'an'ın tamamını ezberlemesi ve çok düzgün bir şekilde okuması da onun

¹ Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslamiyye Tarihi*, trc. Zeki Megamiz, İstanbul, 1329, III, 115; Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 119.

² Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 119.

³ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut, 1960, V, 346.

⁴ İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Mısır 1358/1939, III, 23.

böyle bir göreve getirilmesinin bir başka gerekçesidir. Nitekim Hz. Peygamber, Tebuk Gazvesinde Neccar oğullarının sancağını ona vermiş ve “Kur’an’ı en iyi bilen ve hıfz eden Zeyd’dir; Kur’an mukaddemdir (her işin üstündedir)” buyurmuştur.¹

Ayrıca Zeyd b. Sabit’in “Arza-i Ahirede” bulunması genç olması dolayısıyla kendisinden istenileni daha iyi bir şekilde yapabilecek kapasiteye sahip olması, herhangi bir şeyle itham edilmemiş olması, diğer sahâbelerin ona güven duyması² gibi sebepler onun böyle bir göreve getirilmesinin temel nedenleri arasında sayılabilir.

e. Komisyonun Derlemede Takip Ettiği Yöntem

Kur’an’ın derleme işini üzerine alan Zeyd, bu hususta son derece sağlam bir yol izlemiştir. Çünkü o, ne sadece hıfz edilenle ne de yazılanla yetinmeyerek, Kur’an’ı derleme işinde hem Allah’ın Resûlü yanında yazılana, hem de insanların ezberlerinde bulunanlara birlikte itibar emiştir.³ Yani kendisine getirilen her Kur’an nüshasının Resûlullah’ın (s.a.v.) yazılıp yazılmadığını tespit ettikten sonra söz konusu yazılı nüshada bulunan Kur’an metninin insanlar tarafından fazla veya eksik olmadan aynı lafızlarla ezberlenip ezberlenmediğini kontrol etmeyi esas almıştı. Ayrıca getirilen herhangi bir metnin kabul edilmesi için de, o metnin Hz. Peygamber huzurunda yazıldığına şahitlik edecek iki şahit istemiştir. Çünkü Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Zeyd’e “Mescidin kapısında oturun size kim iki şahitle Allah’ın kitabından getirirse, onu yazın” demişti.⁴

Kaynaklarda bildirildiğine göre Zeyd Kur’an’ı derleme işini tamamlayınca, yazılan metni tashih amacıyla başından sonuna kadar okumuş ve bu esnada iki ayetin olmadığını görmüştü. Buhari’den yapılan nakle göre, Zeyd b. Sabit Tevbe Suresi’nin son iki ayetini Huzeyme b. Sabit’in yanında bulmuş ve onun şahadetiyle bunu

¹ Demirci, *Kur’an Tarihi*, s. 122.

² ez-Zerkanî, *Menahil*, I, 250; Keskioglu, a.g.e., s. 157-158; Demirci, *Kur’an Tarihi*, s. 122.

³ Mustafa Sadık er-Rafii, *’Icazu’l-Kur’an*, Mısır 1345/1926, s. 18; Demirci, *Kur’an Tarihi*, s. 122.

⁴ ez-Zerkanî, *Menahil*, I, 252.

Kur'an'a dercetmiştir. Bu konudaki haber Abdullah b. Zübeyr'den şöyle naklediliyor: Huzeyme b. Sabit Tevbe Suresinin son iki ayeti ile Hz. Ömer'in yanına geldi. Hz. Ömer ona: "Bunların Kur'an'da olduğuna dair şahit var mı?" dedi. Huzeyme de: "Hayır dedi, şahit olup olmadığını bilmiyorum. Vallahi ben şahadet ederim ki bu ayeti Resûlullah (s.a.v.)'tan işittim. Ve ezberleyip kalbime yerleştirdim." Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben de şahadet ederim ki bu ayeti Resûlullah (s.a.v.)'tan ben de duydum" dedi.¹ Böylece söz konusu iki ayet mushafa yazıldı.

Başka bir rivayette ise, Zeyd b. Sabit'in Ahzab Suresi 23. âyetini Huzeyme'nin yanında bulup kaydettiği belirtilir. Buna göre: Zeyd b. Sabit yazılan metni okur, Resûlullah (s.a.v.)'tan işittiği Ahzab Suresi 23. ayeti bulamayınca Huzeyfe'nin yanında bulmuş ve kaydetmiştir.²

Bu iki rivayet bir araya getirildiğinde görülür ki, Zeyd b. Sabit yukarıda belirtilen üç ayeti, yazılı metin olarak sadece Huzeyme'nin yanında bularak ondan herhangi bir şahit istemeyerek Kur'an'a kaydetmiştir. Tabii ki bu da Zeyd'in Kur'an'ı derleme faaliyetleri başında ileri sürmüş olduğu "iki şahit getirme" şartını burada çiğnediği şeklinde anlaşılabilir. Ancak hemen belirtelim ki, Huzeyme'den şahit istenmemesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onu, "zü's-Şehadeteyn" (şahitliği iki kişinin şahitliğine denk) nitelendirmesinden dolaydır. Yani bu Zeyd'in Allah Resûlü (s.a.v.)'nün sözüne dayanarak yapmış olduğu tercihten başka bir şey değildir.

Kaynaklar, Huzeyme'ye bu sıfatın verilmiş hadisesini şöyle naklederler: "Denildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) bir gün Sevâ b. el-Kays isimli bir bedeviden bir at satın almıştı ve ona: "Gel bedelini ödeyeyim." diyerek, yürüyüp gitmişti. Ancak bedevi (muhtemelen daha fazla paraya satabilirim düşüncesiyle) işi ağırdan alıyordu. Nihayet aradığını da bulmuştu. Hz. Peygamber'in alış verişinden haberi olmayan bazı kimseler ona daha fazla para vermişlerdi. Resûlullah (s.a.v.) geri dönüp geldiğinde Sevâ: "Ben sana onu satmadım, eğer sattıysam şahit göster" dedi. Bu esnada oraya gelen Huzeym b. Sabit, Hz. Peygamber'in lehine şahitlik ederek bedevinin

¹ el-Buhari, Fedailu'l-Kur'an, 3.

² Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 124.

atı ona sattığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “ Bu alışverişte bulunmadığın halde hangi kanaatin seni böyle bir şahitliğe sevk etti?” dedi. Huzeyme: “Ey Allah’ın Resûlü, ben seni tebliğ etmiş olduğun semâvi haberle tasdik ettim ve kesin olarak bildim ki, sen ancak doğruyu söylersin! Diye cevap verdi” Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Huzeyme kimin lehine veya aleyhine şahitlik yaparsa onun şahitliği kâfidir.” buyurdu.¹

f. Kur’an’ın Toplanması ve Recm Âyeti

Recm ayetinin varlığı ile ilgili değişik birçok rivayetler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1-Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer halifeliği esnasında bir gün Cuma hutbesinde minbere çıkarak şunları söylemiştir: “...Şüphesiz ki Allah Muhammed’i hak Peygamber olarak gönderdi ve ona kitap indirdi. Allah’ın indirdiği şeyler içerisinde “Recm âyeti” de vardı. Biz bu âyetleri okuduk, ezberledik ve hükmünü kavradık. Bunun içindir ki, Resûlullah (s.a.v.) recm ceasını uyguladı recm etti, ondan sonra biz de recm ettik. Ama insanların üzerinden uzun zaman geçerse korkarım ki, birisi çıkıp, ‘Biz Allah’ın Kitabında recmi göremiyoruz’ der de, Allah’ın indirdiği farizayı terk ederek sapıklığa düşerler. Gerçekten erkek ve kadınlardan zina eden kimse üzerine-muhsan olmak, beyine, gebelik yahut itirafta bulunmak şartıyla-Allah’ın Kitabında sabit bir haktır.²

2-Başka bir rivayette ise Hz. Ömer; “Eğer insanların, Ömer Kur’an’dan olmayan bir şeyi Kur’an’a derc ediyor” şeklindeki ithamlarından korkmasaydım şüphesiz recm âyetini Kur’an’a yazdırırdım”³ sözü mübalağaya ve recmin tatbikine teşvik olarak

¹ Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasar Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1974, VIII, 275.

² el-Buhari, *Hudûd*, 31; İmam Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Hudûd*, 10; Ebu Davud, *Hudûd*, 23; et-Tirmizî, Ebu’l-İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Hudûd*, 7; İbn Mace, Hafız Abdullah b. Muhammed b. Yezid, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Sünen*, *Hudûd*, 9; Darimî, Ebu Muhammed Abdullah, Abdurrahman ed-Darimî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Hudûd*, 16; İbn Hanbel, I, 23.

³ İmam Malik, *Muvatta*, *Hudûd*, 1; Ebu Davud, *Hudûd*, 23; Fahreddin Razi; *Mefatihü’l-Ğayb*, Mısır ts, XXIII,134; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, Beyrut 1402/1982, III, 26; ez-Zerkeşî Ebu Abdullah Muhammed ibn Bahadır İbn Abdullah,

hamlederler. Yoksa Hz. Ömer gibi birinin lafzı mensuh olan bir ayeti, Kur'an'a yazdırmaya kalkması veya Kur'an'dan olan bir metni insanlardan çekindiği için Kur'an'a yazmaması düşünülemez.¹

3-Suyûtî'nin *el-İtkan* adlı kitabında belirttiğine göre, Zeyd b. Sabit Kur'an âyetlerini ancak iki şahit getirilince kabul ediyor ve yazıyordu. Hz. Ömer recm âyetini getirdiğinde Zeyd bunu yazmadı. Çünkü onun şahidi yoktu. Buna karşılık Huzeyme'nin getirdiği Tevbe Suresinin son iki âyetini yazdı. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) onun şahitliğini iki şahit yerine kabul etmişti.²

4-Abdullah b. Ömer ise konu ile ilgili şöyle bir rivayete bulunmaktadır. İbn Ömer diyor ki: "Kesir b. Ebi's- Salt'ın şöyle dediğini duydum: "Bir gün Mervan'ın yanında bulunuyorduk. Aramızda Zeyd b. Sabit de vardı. Zeyd dedi ki, "Biz Kur'an'da recm âyetini okuyorduk." Mervan: "O halde bunu Mushaf'a yazsaydın ya!" dedi. Bunun üzerine Zeyd b. Sabit, biz bu meseleyi Ömer b. Hattab'a ilettik. O, dedi ki: "Bu hususta size bilgi vereyim," "Nasıl?" dedik. Dedi ki: "Bir gün Allah Resûlü (s.a.v.)'ne bir adam geldi. Rasûlullah ona birçok şey anlattı. Hz. Peygamber'in anlattığı hususlardan bir de recm meselesi idi. O adam Hz. Peygamber'e recm ayetini bana yaz dedi. Allah Resûlü (s.a.v.) de şimdi olmaz veya buna benzer bir şey söyledi."³

5-Übey b. Kâ'b, Zir b. Hubeyş'e: "Ahzab Suresi size göre kaç ayettir?" diye sordu. Zir de: "Yetmiş üç âyet" diye cevap verdi. Bunun üzerine Übey b. Kâ'b yemin ederek dedi ki: "Ahzab Suresi (âyet sayısı bakımından) Bakara Suresi kadar hatta ondan daha uzundu. Biz o surede "اذاننیا فارجموهما البتة نکالا من الله ورسوله والله عزیز حکیم" "yaşlı (evli) erkek ve yaşlı (evli) kadın zina ettiklerin Allah'tan

---

el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an, Tahkik: Ebu'l-Fadl İbrahim ed-Dimyati, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1391, II, 35.

¹ Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası Ayet ve Hadis Tahlilleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2001, s. 96.

² Celaluddin Abdurrahman es-Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Kahire, 1427/2006, I, 73.

³ el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kubra*, VIII, 221'den naklen Musin Demirci, *Kur'an ve Yorum*, s. 239.

*Resûlullah'tan bir ceza olarak mutlak surette recmediniz. Allah Azizdir ve hikmet sahibidir." âyetini okuyorduk."*¹

6-Amir b. Şurahil anlatıyor: "Şuraha adında kadın, kocası yanında olmadığı halde hamile kaldı. Kadının mevlası onu Ali'ye getirdi. Ali kadına: "Belki kocan yanına gelmiş (de ondan dolayı hamile kalmışsındır). Belki seni bu işe zorlamıştır" dedi. Kadın: "hayır dedi ve zina yaptığını söyledi." Bunun üzerine Ali kadına Perşembe günü yüz celde (sopa) vurdu. Ben bu olaya bizzat şahit oldum. Cuma günü de söz konusu kadına recm cezasını uyguladı. Ben bu olaya da şahit oldum.- Daha sonra Ali emretti, kadının göbeği hizasına kadar bir çukur kazıldı. Bunun arkasında da Ali şöyle dedi: "Recm Allah Resûlü (s.a.v.)'nden gelen bir sünnettir. Daha önce recm âyeti inmişti. Yemame Savaşında recm ve başka ayetleri okuyanlar şehit oldular (ve dolayısıyla bu âyet kayboldu.)"²

7-Hz. Ayşe (r.a.) (v. 58/677) şöyle demiştir: " Recm ve bilinen on defa emzirmenin haramlık hükmü doğurduğu konusunda ayetler indirildi. (Bu âyetler) evimin içindeki divanın altında bir sahife üzerinde yazılı idi. Resûlullah (s.a.v.) hastalanınca onunla ilgilenmiştik. O sırada bir evcil hayvan gelip (söz konusu âyetlerin yazılı olduğu) sayfayı yemişti."³

Hz. Aişe'den gelen bu rivayette recm ayetinin metni geçmemekte, sadece recm ayetinin indiği ifade edilmektedir. Ravi zincirindeki ibn İshak hakkında bazı alimler sika derken, onu yalancılıkla itham etmişlerdir. İbn Kuteybe (v. 276/889) Hz. Aişe'den gelen rivayette mecruh olan İbn İshak sebebiyle zayıf olduğunu söyler. Ayrıca muhadramundan olan Zirr b. Hubeyş'in Ubey'e recm ayetini sorması bu ayetin yaygın olarak bilinmediğini göstermektedir. Darekutnî (v. 385/995) ise imamların onun hakkındaki ihtilafından dolayı delil olarak kabul edilemeyeceğini, ancak rivayetlerin itibar için kullanılabileceğini söyler.⁴

¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 132; Kurtubi, *el-Cami li Ahkâm'il Kur'an*, Beyrut 1405/1985, XIV, 113; Süleyman Ateş, *Çağdaş Tefsir*, İstanbul, 1988, VII, 128.

² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 143.

³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 269.

⁴ Keskin, a.g.e., s. 106-108.

Ayrıca bu rivayetin senedindeki bütün raviler sika olsalar bile metin yönünden tenkit edilmesi gerekir. Çünkü Yüce Allah kendi Kitabını koruyacağını vaad etmiştir.¹ Bir evcil hayvanın insafına bırakılacak kadar basit bir mesele değildir. Kur'an'a nasip olan bu kuruma, başka hiçbir kitaba nasip olmamıştır. Bu da Kur'an'ın bir mucizesi olarak kabul edilmiştir. Bu koruma, gerek levhi mahfuzdan Hz. Peygamber'e nazil olurken her türlü cin ve şeytanî saldırılara karşı olmuş, gerekse nüzûlünden günümüze kadar geçen süreçte olmuştur. Hiç kimse Kur'an'a müdahale edememiş, günümüze kadar geldiği gibi kıyamete kadar da devam edecektir.² Çünkü vaadi vardır³. Allah'ın koruması altına aldığı bir vahyi başkasının müdahale etme gücü olamaz. Kaldı ki, Hz. Aişe'den gelen rivayet gerek senet gerekse metin yönünden doğru olsa bile böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Çünkü Kur'an'ın yazılı nüshaları vahiy kâtiplerinin yanında bulunuyordu. Çok sayıda Kur'an'ı ezbere bilen sahabe de hayatta idi.

g. Recm Âyetinin Kur'anîliği

Recm âyetinin Kur'anîliği konusu tartışıldığı zaman ilgili rivayetlerin tahlil edilmesi gerekir. Konu ile ilgili âyetler incelendiği zaman görülür ki, âyet olduğu ileri sürülen metnin değişik şekillerde rivayet edildiği anlaşılmaktadır. Bu metinleri şöyle sıralayabiliriz:

4 الشيخ والشيخة اذازنيا فارجموها البيت

"Zina eden ihtiyar(evli) erkek ile ihtiyar(evli) kadını muhakkak recm ediniz."

5 اذازني الشيخ والشيخة فارجموها البيت نكالا من الله والله عزيز حكيم

¹ Hicr, 15/9.

² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, II, 515; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 3043-3044; İzzet Derveze, *Tefsiru'l-Hadis*, trc. Ahmet Çelen-Şaban Karataş-Mehmet Çelen, Ekin yayınları, İstanbul 1998, III, 5.

³ Hicr, 15/9.

⁴ ed-Darimî, Sünen, Hudûd, 16; İmam Malik, *Muvatta*, Hudûd,10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 183; İbnu'l-Cevzî, *Nevasihü'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Eşref Ali el-Milbarî, Medine 1404/1984, s. 116; Muhammed Abdulazîm ez-Zerkanî, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Mısır, ts, II, 215.

⁵ İbnu'l-Cevzî, *Nevasihü'l-Kur'an*, s. 116; Celaluddin Abdurrahman es-Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Kahire, 2006/1427, II, 32.

“Zina eden ihtiyar(evli) erkekle ihtiyar(evli) kadını Allah’tan bir ceza olarak recm ediniz Allah Aziz ve Hâkimdir.”

1 الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة نكالا من الله والله عليم حكيم

“Zina eden yaşlı(evli) erkekle yaşlı(evli)kadını Allah’tan bir ceza olarak recm ediniz. Allah çok bilicidir ve hüküm ve hikmet sahibidir.”

2 الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة نكالا من الله والله عزيز حكيم

“Zina eden yaşlı(evli) erkekle yaşlı(evli) kadını Allah’tan bir ceza olarak recm ediniz. Allah Azizdir hüküm ve hikmet sahibidir”

3 الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة نكالا من الله ورسوله

“Zina eden yaşlı(evli) erkekle yaşlı(evli) kadını Allah ve Resûlünden bir ceza olarak recm ediniz”

4 الشيخ والشيخة اذا زنيا فاجلدهما بما قضيا من اللذة

“Zina eden yaşlı(evli) erkekle yaşlı(evli) kadına tattıkları lezzete karşılık olarak celde vurunuz”

Görüldüğü gibi recm ayeti olduğu iddia edilen metinde bir birliktelik söz konusu değildir. Recm ayeti olarak rivayet edilen metin manen rivayet edilmiş olup isnad yönünden de haberi vahidir. Her rivayette farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bundan dolayı onun lafzen mütevatir olduğunu söylemek mümkün değildir. Halbuki bir metnin Kur’an’a ait olması için mütevatir olması gerekir. Elimizdeki Kur’an ise lafzen mütevatirdir. Bu özelliği taşımayan bir metni Kur’an âyeti olarak nitelendirilemez. Bu nitelikten yoksun olan recm âyetini Kur’an’dan saymak mümkün değildir.⁵

h. Ademoğlunun İki Vadi Dolusu Malı Olsa Rivayetinin Kur’ani’liği

Ebu Musa el- Eş’arî’den yapılan bir rivayette; Hz. Peygamber zamanında okunan bir sure vardı ki, Berae (Tevbe) Suresi kadar uzun bir sure idi hepsi bana unutturuldu ancak ezberimde şu cümle (ayet) kalmıştır;

¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 132.

² el-Hakim Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut 1411/1990, IV,359.

³ el-Beyhakî, *Sünen*, VIII, 211; el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, Beyrut, 1408/1988, VI, 265.

⁴ el-Beyhakî, *Sünen*, VIII, 211; el- Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, VI, 265.

⁵ Keskin, a.g.e., s. 108.

لو كان لابن آدم واديان من مال لا بتغي وديا ثا لثا ولا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب يتوب
الله علي من تاب

“Şayet Âdemoğlunun iki vadi dolu malı olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder”¹ dedi.

Söz konusu metnin değişik rivayetleri vardır. Bunların bir kısmında ayet olarak geçiyor, bir kısmında ise hadis olarak geçmektedir. Şimdi bunları ayrı, ayrı incelemeye çalışalım:

1. Âyet olarak kabul edilen rivayetler

a- Abdullah b. Abbas (68/732)’tan yapılan rivayete göre: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ademoğlunun bir vadi dolusu malı olsa, onun bir misli kadar olmasını ister. Ademoğlunun gözünü ancak toprak doyurur Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder.” İbn Abbas, “bunun Kur’an’dan (bir âyet) olup olmadığını bilmiyorum ancak İbnü’z-Zübeyr’in (73/692) minberde bunu naklettiğini işittim” demiştir.²

b- Übey b. Kâ’b Resûlullah’ın (s.a.v.) kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Allah Teâlâ sana (Kur’an) okumamı emretti. Sonra “kitap ehlinde kâfir olanlar..”³ Suresini okudu, bu esnada Peygamber (s.a.v.) ona; “Allah katında makbul olan din, ne Yahudilik ne de Hıristiyanlıktır. Dosdoğru olan İslam dinidir. Kim bir hayır işlerse Allah onu gizlemez.”⁴ Ayetini okudu. Nebi (s.a.v.) şunu da okudu: “Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa, ikincisini de ister. İkincisi olsa, üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doyurur. Ancak Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder.”⁵

c- Enes b. Malik (93/712) Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, ilâveten üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını ancak

1 ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 155.

2 Buhari Rikak, 10 (6437) VII, 224; Müslim, Zekat, 118 (1049) II, 726’daki rivayette “gözünü” yerine “gönlünü” kelimesi geçmektedir.

3 Beyyine, 98/1.

4 Elimizdeki Mushafta böyle bir ayet yoktur. Ancak buna yakın ayet: Âl-i İmran, 3/67 ayetidir muhtemelen bu metni karıştırmış olabilir.

5 İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 131-132.

toprak doyurur. Ancak Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder” Beyanın vahiy olarak nazil olanlar arasında olduğunu söyler.¹

d- Zeyd b. Erkam (66/685), Biz Resûlullah (s.a.v.) zamanında “Âdemoğlunun iki vadi altını ve gümüşü olsa, onların yanında üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder.” (âyetini) okuyorduk,² dedi.

e- Ebu Musa el- Eş’arî’den (42/662) yapılan bir rivayette; Hz. Peygamber zamanında okunan bir sure vardı ki, Berae (Tevbe) Suresi kadar idi hep unutturuldu, ancak ondan şunları ezberlemiş bulunuyorum.

“Âdemoğlunun iki vadi dolu malı olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder”³ diye rivayet eder.

f- Ebu’l Vâkid el-Leysi şöyle demiştir: Vahiy nazil olduğu zaman, Resûlullah’a (s.a.v.) giderdik, o bize bildirirdi. Bir gün bize dedi ki: “Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: Namaz kılınıp, zekât verilmesi için biz mal verdik. Âdemoğlunun bir vadi (malı) olsa, ikincisinin de olmasını ister. İkincisi olsa, üçüncüsünün de olmasını ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur, Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder.”⁴ Burada görüldüğü gibi ayet olarak aktarılan bu rivayetin başına namaz ve zekâtla ilgili ekleme yapılmıştır.

2. Hadis Olarak Kabul Edilen Rivayetler

Enes b. Malik: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ademoğlunun bir vadi altını olsa, iki vadi olmasını ister. Onun ağzını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder.”⁵

---

1 Abdurrezzak, *el-Musannaf*, Tahkik. Habiburrahman el A’zamî, I-XI, Beyrut 1983, X, 36.

2 İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 368.

3 Müsüim, *Zekat*, 119 (1050) II, 726.

4 İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 219.

5 Buhari, *Rikak*, 10 (6439); Müslim aynı hadisi başka Ravi zinciri ile, *Zekât*, 117’de rivayet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in Enes b. Malik'e dayandırdığı bir rivayette ise :“Ademoğlunun iki vadi altını olsa üçüncü bir vadi (altın) daha ister. Onun ağzını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder.”¹ buyrulur.

İbn Hanbel'in Cabir b. Abdullah'tan (74/693) yaptığı rivayette, Resûlullah “Ademoğlunun bir vadisi olsa diğerini de ister dedi mi?”- diye sordu. Cabir dedi ki; Resûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim: “Ademoğlunun bir vadi hurmalığı olsa, onun bir benzerini daha ister. Sonra bir mislini daha ister. Hatta (hurma) vadileri ister. Ademoğlunun karnını ancak toprak doldurur.”²

İbn Abbas Nebi (s.a.v.)'nin şöyle buyurduğunu işitmiştir: “Ademoğlunun iki vadi malı olsa, üçüncüsünü de ister. Ademoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder.”³ İbn Abbas'a dayandırılan başka bir rivayette; “Ademoğlunun gönlünü ancak toprak doldurur.”⁴ ifadesi yer almaktadır.

Übey b. Ka'b, (30/650) şöyle demiştir. “Çokluk kuruntusu sizi öyle oyaladı ki,”⁵ suresi nazil oluncaya kadar, bu (Ademoğlunun bir vadi altını olsa) hadisini Kur'an'dan bir âyet zannediyorduk.”⁶

Hz. Ayşe (r.a.), “Resûlullah (s.a.v.) eve girdiğinde bir şey söyler miydi? diye soran Mesruk'a (63/687) şöyle dedi: “Eve girdiğinde durur ve Ademoğlunun iki vadi malı olsa, üçüncü vadiyi (malı)de ister. Ademoğlunun ağzını ancak toprak doldurur. Biz malı ancak namaz kılıp oruç tutulması için verdik. Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder.”⁷ derdi.”

Ebu Hüreyre (ra) (58/678) , Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “ Ademoğlunun iki vadi malı olsa, o ikisi ile birlikte üçüncüsünü de ister. Ademoğlunun gönlünü ancak toprak doldurur.”⁸

1 İbn Hanbel, *el-Müsned*, III, 236.

2 İbn Hanbel, *el-Müsned*, III, 341.

3 Buhari, Rikak,10 (6436) VII, 224.

4 İbn Hibban, Zekat, 2 (3231), VIII, 26.

5 Tekasur, 101/1.

6 Buhari, Rikak, 10 (6440) VII, 225.

7 İbn Hanbel, *el-Müsned*, VI, 55.

8 İbn Mace, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, thk. M. Nasıruddin el-Elbani, Riyad, 1417, Zühhd, 27 (4235).

İbnü’z-Zübeyr’in Mekke’de hutbe okurken şöyle dediği rivayet edilir: Ey İnsanlar! Nebi (s.a.v.) şöyle derdi: “Ademoğlunun altınla dolu bir vadisi olsa, ikincisini ister. İkincisi verilse, üçüncüsünü ister. Ademoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder.”¹

Söz konusu metnin birçok rivayeti vardır. Biz buraya âyet olarak kabul edilenlerden altı rivayeti; hadis olarak kabul edilen rivayetlerden ise sekizini aldık.² Adil Yavuz makalesine aldığı 32 rivayetin kritiğini yaparken, 26 sının senedinin çeşitli sebeplerden zayıf olduğunu; buna karşılık Buhari, Rikak,10,Tirmizi, Zühd, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 236’daki Enes b. Malik rivayetleri; Buhari Rikak, 10’daki Übey b. Ka’b ve İbnü’z-Zübeyr rivayetlerinin senetlerinin muttasıl ve sika ravilerden oluştuğunu, dolayısıyla bunların sahihu’l-isnat olduğunu belirtir.³

Adil Yavuz makalesinde, toplam 32 rivayetin beş tanesinde haber, âyet olarak, yedi tanesinde ise “Âyet mi bilmiyorum” tereddüdü olduğunu belirtir. Hepsinin isnadında farklı şekillerde zayıflık bulunduğunu belirtirken incelenen rivayetlerin yirmisinde haber, Hz. Peygamberin sözü olarak aktarıldığını ve bunların 14 tanesinde isnadın farklı seviyelerdeki zayıflıklarından dolayı zayıf olduğunu, 6 tanesinde ise sika ravi ve senedin muttasıl olması sebebiyle sahih olduğunu belirtir.⁴ Ayrıca 32 rivayetin âyet veya âyet mi tereddüdüyle aktarılmasına ve hepsinin isnadının zayıf olmasına karşılık yirmi tanesinin haberi, merfu hadis olarak aktarması ve bunların altı tanesinin sağlam rivayetlere sahip olması, isnat yönüyle haberin merfu hadis olduğu ihtimalini güçlendirdiğini söyler. Öte yandan haberi merfu hadis olarak aktaran sahâbî ravilerden Enes b. Malik, Übey b. Ka’b ve İbn Abbas’dan aynı haberin âyet veya âyet mi tereddüdüyle aktarılması da dikkat çeken bir husustur.⁵ Bu durum aradaki ravilerin rivayette yeterli olmamaları sebebiyle yanlış rivayet

1 Buhari, Rikak, 10(6438) VII, 225.

2 Adil Yavuz, “Ademoğlunun İki Vadi Malı Olsa Rivayeti Üzerine bir Değerlendirme” (Kur’an’da Eksiklik Bağlamında) adlı Makalesinde 32 rivayeti almış ve ayrı değerlendirmesini yapmıştır. Geniş bilgi için bkz. söz konusu makale *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 22 (2006), s. 7-32.

3 Adil Yavuz, a.g. mk. s. 23.

4 Adil Yavuz, a.g. mk. s. 23-24.

5 Adil Yavuz, a.g. mk. s. 24.

edebileceklerini de akla getirmektedir. Muhteva yönüyle iki farklı durum arz eden rivayetlerin, aynı hadis musannıflarınca aktarılmış olması da dikkate değer bir husustur. Söz konusu rivayetlerin bulunduğu kaynaklara baktığımızda gerek Buharî'nin (rikak10) gerekse Müslim'in (zekat 116) tahriç ettikleri haberi, merfu hadis olarak aktaran rivayetlere öncelik vererek bu şekilde tahriçlerini yansıttıkları düşünülebilir. Hadisleri konularına göre tasnif eden musannıfların eserlerine baktığımızda, bu haberi, bir Kur'an âyeti olarak kaydetmeleri gereken Kur'an kırâtî gibi bölümler yerine rikak, zühd, zekat ve menakıb bölümlerine almışlardır. Şayet âyet olduğu kanaatinde olsalardı bu rivayetleri söz konusu bölümlere kaydetmeleri gerekirdi. Bu durum acaba sadece senet tenkidıyla yetinip metin tenkidini ihmal mi ettiler sorusunu akla getirmektedir.¹

II. Nesh Problemi

Nesh meselesi de Kur'an İlimleri arasında en çok tartışılan konuların başında gelir. Bu ilmi bilmeden Kur'an tefsirini yapmaya kalkışmak caiz değildir. Hz. Ali bir kimseye : "Nasih Mensuhu biliyor musun? Sorusuna o kimsenin hayır demesine karşılık, sen kendini de helak ettin başkasını da" şeklinde cevap vermesi bu ilmin önemini gösteren delillerdendir.² Nesh probleminin Kur'an'ın toplanması ile de önemli bir ilişkisi vardır. Onun için: "*Kur'an'ın Metinleşmesi Bağlamında Nesh Problemi*" başlığını koyduk. Çünkü Kur'an'ın toplanması esnasında komisyonun almış olduğu prensip kararı ve Kur'an'ın dışında bırakıldığı varsayılan recm âyeti³'nin nesh problemi ve dolayısıyla Kur'an'ın bütünlüğü ile doğrudan ilişkisi vardır.

---

1 Adil Yavuz, a.g. mk. s. 24.

2 ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 29; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122.

3 Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasar Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1974, VIII, 275.

3 el-Buhari, *Hudûd*, 31; İmam Malik, *Hudûd*, 10; Ebu Davud, *Hudûd*, 23; et-Tirmizi, *Hudûd*, 7; İbn Mace, *Hudûd*, 9; ed-Darimi, *Hudûd*,16; İbn Hanbel, I, 23.

İmam Malik, *Muvatta*, *Hudûd*, 1; Ebu Davud, *Hudûd*, 23; Fahreddin Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, Mısır ts, XXIII, 134; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut 1402/1982 III, 261; ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 35.

Suyûti, *el-İtkan fi Ulumi'l- Kur'an*, I, 73.

Nesh kelimesi sözlükte: İzale etmek,¹Araplar: ذ سخت الظل “Güneş gölgeyi yok etti; onu giderdi” demek isterler² Gidermek, yok etmek ve tahvil etmek anlamlarına gelir. الشيطان ثم يحكم فينسخ الله ما يلقي الله آياته Hacc Suresi 52. âyetinde “Allah şeytanın katacağı şeyi iptal eder, sonra kendi âyetlerini sağlam olarak yerleştirir” buyrulurken bu mana kastedilmektedir.

İstılahta ise; âlimlere göre farklı anlamlar verilmiştir. İbn Abbas’tan (v.68/687) yapılan ve İbn Mesud (v.67/686) tarafından da kabul gören bir rivayete göre muhkem ayetler nasih, müteşabihler ise mensuhtur.³

Selef ise, Mutlakın takyidini, mücmel ve müphemini tebyinini, âmm’in tahsisini⁴ nesh olarak kabul etmişlerdir. Bazıları ise, istisnayı bile nesh kabul etmiştir.⁵

Bazı âlimler ise Kur’an’da unutturulan veya kaldırılan ayetlerin nesh⁶ olduğunu kabul ederler. Kur’an’ın Levh-i Mahfuzdan indirilmesine bile nesh⁷ diyenler olmuştur.

Esas itibariyle ıstılahta Nesh; şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir hüküm ile kaldırılmasıdır.⁸ Nesh edilen hükümlerle amel edilmez.⁹

Tefsir Usûlü ilminin karışık olan meselelerinden biri olan nesh problemi İslam’ın ilk devirlerinden beri tartışıla gelmiştir. Bir rivayette Yahudilerle müşrikler: “Muhammed’in sahabelerine önce verdiği sözün hilafına olarak, sonradan başka emirler verdiğini görmüyor musunuz? Şeklinde itiraz etmek istemişlerdir.

1 Hacc, 22/52; İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 746; ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 29; İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, Beyrut 2008, XIV, 243.

2 et-Tahanevi, *Keşşafu İstilahati’l-Funun*, İstanbul 1984, II, 1377; İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XIV, 243.

3 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *el-Camiu’l Beyan Fi Te’vili Âyi’l -Kur’an*, Mısır, 1954’dan naklen Sait Şimşek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, İstanbul 2004, s. 87.

4 Kasimî, Muhammed Cemalu’d-Din, *Mehasinu’t-Te’vil*, Mısır 1957, IV, 753.

5 İbnu’l-Cevzi Ebu’l-Ferac, *Nevasihu’l-Kur’an*, Beyrut, 1985, s. 22; Kasimî, *Mehasinu’t-Te’vil*, IV, 753.

6 ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 30.

7 ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 30.

8 Casiye, 45/29.ayetleri tebdil ve tahvil anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca bkz. İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 746; ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 126.

9 es-Suyutî, *el-İtkan*, II, 28

Müsteşrikler de: “Allah kendi sözünü nasıl değiştirir” şeklinde bir soru ortaya koyarak bu meseleyi kabul etmek istememişlerdir.¹ Bazı kişiler ise, nesh keyfiyetini “Beda” ve “Tahsis” kelimesiyle karıştırmışlardır.

“Beda” Kelimesi, birbirine yakın iki anlama gelir. Birincisi, gizlilikten sonra ortaya çıkma,² ikincisi ise, mevcut olmayan bir görüşün meydana gelmesi, bir şeyin kaynağı, başlangıcı gibi anlamlarına gelir.³ Allah ilmiyle her şey kuşattığı için, Onun ilminde hiçbir şey gizli kalmaz.⁴ Bu konuda Yahudiler ile bazı Şii gruplar aşırı gitmişlerdir. Yahudiler, neshi inkâr ederken, bazı Şii grupları ise neshi kabul etmişler aynı zamanda nesh “Beda” benzerliğinin ispatı için aşırı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁵

Tahsis ise umumun zıttı, umumi olan bir şeyin bazı fertlerini hasretmektir.⁶ Nesh ise şer’î delille, diğer şer’î bir hükmü kaldırmaktır. Bu iki tarifte bir benzerlik vardır. Neshde, bazı zamanlarda, hükmün tahsisine benzeyen bir şey, tahsiste ise, fertlerin bazısında hükmün kaldırılmasına benzeyen bir anlam vardır. İşte şu zikrettiğimiz şeyler bir birine benzemektedir. Bu benzerlikten dolayı bazı âlimler neshin olmadığını kabul etmişlerdir ve nesh olarak zikredilen şeylerin tahsisten başka bir şey olmadığını söylemişlerdir. Halbuki nesh ile tahsis arasında bazı önemli farklar vardır. Onlardan bir kaçını şöyle zikredebiliriz: Nesh bütün fertlerin hükmünü iptal ettiği halde, tahsis bütün fertlerin hükmünü iptal etmez. Nesh, ancak kitap ve sünnette olduğu halde, tahsis bu iki asılın dışında da olabilir. Nesh, haberler de olmadığı halde, tahsis, haberlerde de olabilir. İşte nesh ile tahsis buna benzer farklarla ayırt edilebilir.⁷

Şimdi yukarıdaki son tarife göre Kur’an’da neshin olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız. Bunun için önce nesh taraftarlarının bazı delillerini sıralamaya çalışacağız. Sonra neshe

1 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122.

2 ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 130; Zümer, 39/48; Casiye, 45/33.

3 el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 52; ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 130; Yusuf, 12/35.

4 el-Hadid, 57/22; el-Enam, 6/59; er-Ra’d, 13/8-10.

5 ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 131.

6 el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 214; ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 132.

7 ez-Zerkanî, *Menahil*, II,132-134; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.123.

karşı olan yani Kur'an'da neshin olmadığını kabul edenlerin delillerinden bazılarını sıralamaya çalışacağız daha sonra da bu rivayet ve delillerin kritiğini yaparak konumuzu değerlendireceğiz.

a.a. Neshin Başlıca Problemleri

Nesh üzerinde çalışma yapanların önüne şu üç problem çıkmaktadır.

1-Prensip itibarıyla nesh keyfiyeti aklen caiz midir?

2-Caiz ise pratik olarak vaki olmuş mudur?

3-Kur'an-ı Kerim'de nesh var mıdır?

Birinci soruya Ebu Müslim el İsfahanî hariç Müslümanların çoğunluğu olumlu cevap vermişlerdir Yani prensip itibarıyla nesh aklen caizdir, demişlerdir. Aynı zamanda Hıristiyanlar da bu konuda olumlu cevap vermektedir. Ancak bazı Hıristiyan gruplar ile Yahudiler, neshin aklen caiz olmadığını ileri sürmüşlerdir.¹

İkinci soruya ise Müslüman gurupların çoğunluğu olumlu cevap vermişlerdir. Yani pratikte nesh vaki olmuştur. Buna örnek olarak da; Hz. Adem'in çocuklarının birbirleriyle evlenmelerinin önce tecviz edilmişken, daha sonraları kaldırılmasını ve Yahudiler için Tevrat'ta cumartesi günleri yasak iken bu yasağın İncil'de yer almamasını gösterirler.²

Üçüncü soruya ise; İslam âlimleri arasında farklı iki görüş vardır. Âlimlerin çoğunluğu Kur'an'da neshin olduğunu kabul ederken bir kısmı ise neshin Kur'an'da vaki olmadığını görüşünü benimsemiştir. Neshi kabul edenler Bakara, 2/106; R'ad, 13/39; Nahl, 16/101 ile Nisa, 4/160 ayetlerini ve nesh olduklarına inandıkları diğer ayetleri delil gösterirler.³

a.b. Kur'an'da Vaki Olan Neshin Çeşitleri

Kur'an'da vaki olduğu kabul edilen nesh üç kısma ayrılır:

1-Hükmü ve metni mensuh olmuş olan ayetler.

2-Metni mensuh fakat hükmü baki olan ayetler.

3-Hükmü mensuh fakat metni baki olan ayetler.

1 ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 134; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 124.

2 İbn Cevzî, *Nevasihu'l-Kur'an*, s. 15; ez-Zerkanî, II, 138; Cerrahoğlu, a.g.e., s. 124.

3 ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 139.

Hükmü ve metni mensuh olan ayetlere örnek olarak şu iki rivayet verilmiştir. Bunlardan birisine göre Hz. Ayşe Kur'an'da sütkardeşliği ile ilgili on defa süt emmenin olduğu ve daha sonra bunun nesh edildiğini söyler. İkincisi Übey b. K'ab'dan yapılan rivayettir. Bu rivayete göre ise, Ahzab Suresi Bakara Suresi kadar veya daha uzun idi. Sonra nesh olundu ve şimdiki halini aldı.¹

Hükmü mensuh metni baki olan ayetlere örnek olarak mensuh kabul edilen birçok ayeti örnek vermek mümkündür. Bunlardan biri;

يا أيها الذين آمنوا اذنا حيتم الرسول فتقدموا بين يدي نجويكم صدقةً
"Ey İman edenler! Peygamberle gizli bir şey konuşacağınız zaman, konuşmadan önce bir sadaka verin"...²" âyetinin
ءأشفقتم ان تقدموا بين يدي نجويكم صدقات فاذ لم تفعلوا وتاب الله عليكم فأقيموا الصلوة وآتوا الزكوة و أطيعوا الله ورسوله

"Gizli bir şey konuşmazdan önce sadaka vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin Allah'a ve Resülüne itaat edin..."³ Ayetiyle nesh edildiğini söylerler. Dolayısıyla birinci ayetin metni baki olsa da hükmü mensuh olmuştur.⁴

Metni mensûh hükmü baki kalan ayetlere örnek ise, meşhur recm ayeti diye bilinen metin:

الشيخ والشيخة اذازنيا فارجموهما البتة "Zina eden yaşlı (evli)erkek ve yaşlı (evli) kadınları bir ceza olarak recmediniz." ayeti ile Ebu Musa el-Eş'arî'nin rivayet ettiği; "Hz. Peygamber zamanında okunan bir sure vardı ki, Berae (Tevbe) Suresi kadar uzun idi biz onu okuyorduk, sonra hepsi bana unutturuldu, ancak şunlar ezberimde kalmış bulunmaktadır, diye bilinen

لوكان لابن آدم واديان من مال لا يتغي وديا ثا لثا ولايملاً جوف ابن آدم إلا التراب يتوب الله علي من تاب

1 İbn Cevzî, *el-Musaffa bi-Ekfa Ehli Rusuh min İlmi Nasih ve'l Mensuh*, Beyrut 1410, s. 13; Ebu Cafer Ahmed İbn Muhammad İbn İsmail el-Meradi en-Nahas, *en-Nasih ve'l-Mensuh*, Kuveyt, 1408, s. 65; ez-Zerkanî, *Menahil*, II,154.

2 Mücadele, 58/12.

3 Mücadele, 58/13.

4 ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 154.

“Şayet Âdemoğlunun iki vadi dolu malı olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah töve edenlerin tövesini kabul eder”¹ metinler delil olarak gösterilmektedir.

a.c. Birbirini Nesh Edip Edemeyen Deliller Bakımından

Neshin Çeşitler

1-Kur’ân’ın Kur’ân’ı Nesh etmesi,² bu mümkündür. Neshi kabul edenlere göre Kur’an’da metni olduğu halde hükmü nesh edilmiş ayetleri buna delil olarak gösterirler.

2-Kur’an’ın Sünneti Nesh etmesi bu da bu da caizdir. Çünkü Hz. Peygamber Aşura Orucunu tutmayı emretmişti, sonra bu Ramazan orucu ile nesh edilmiştir.

3-Sünnetin, sünneti nesh etmesi ki, bu da caizdir. Hz. Peygamber’in: “Önceleri size kabir ziyaretlerini yasaklamıştım, bundan sonra ziyaret ediniz” buyurması gibi.

4-Sünnetin Kur’an’ı nesh etmesi: bu Hanefilere göre caizdir. Çünkü “ana baba ve akrabalar için vasiyet vardır...”³ Ayetinin, “Pay sahipleri için vasiyet yoktur.”⁴ Hadis ile nesh edildiğini söylerler.⁵ Şafiî ve Sevrî’ye göre ise sünnet Kur’an’ı nesh etmez. Çünkü

“Biz ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها لم تعلم أن الله على كل شيء قدير bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelerse) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki, Allah her şeye kadirdir.”⁶ Buyrulur. Sünnet ne Kur’an’dan daha hayırlı ne de benzeridir. Bundan dolayı sünnetin Kur’an’ı nesh etmesi mümkün değildir.⁷

a.d. Nesh Taraftarlarının Delilleri

Neshin varlığını kabul edenlerin delillerini şöyle sıralayabiliriz:

1 ez- Zerkanî, *Menahil*, II, 155.

2 Bkz. Bakara, 2/106; Nahl, 16/101.

3 Bakara, 2/180.

4 Ahmed b. Hasan b. Ali Musa Ebubekr el-Beyhakî, *Sünenu’l-Kubra*, Mekke, 1994/1414, VI, 264.

5 Hibetullah İbn Abdurrahim İbn İbrahim, *Nasih Kur’an’il Azizi ve Mensuhu*, Beyrut 1405, s. 20-21; ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’an*, II, 32.

6 Bakara, 2/106.

7 İbn Cevzi, *Nevasihü’l-Kur’an*, s. 25-26.

1-)Nesh taraftarlarının en kuvvetli delillerinden birisi şu ayettir.

واذا بدلنا آية مكان آية والله أعلم بما ينزل قالوا انما انت مفتر بل اكثرهم لا يعلمون

“Biz bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimizde- ki Allah, ne indirdiğini gayet iyi bilir- onlar (Muhammed’e) sen sadece uyduruyorsun” derler. Hayır, öyle değildir, ama onların çoğu bunu bilmezler.”¹ ayetidir.²

2-)

ما ننسخ من آية او ننسها نأت بخير منها او مثلها لم تعلم أن الله على كل شيء قدير
Hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelerse) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki, Allah her şeye kadirdir”³ âyetidir⁴

3-)

يمحوا الله ما يشاء ويثبت وعنده أم الكتاب
“Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır; Ümmü’l-kitab bütün kitapların aslı O’nun yanındadır”⁵ ayetidir ki, müşrikler ve Yahudilerin nesh hakkında İslam’ı ve Hz. Peygamber’i kınayarak söz söylemelerine cevaben indirilmiştir. ⁶

4-)

فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم
“Yahudilerin zulüm etmelerinden dolayı onlara daha önce helal kıldığımız bazı temiz şeyleri onlara haram kıldık”⁷

5-) Selefin neshin İslam Şeriatında vuku bulduğuna dair icma etmeleridir.⁸

6-) Nesh olduğu kabul edilen ayetlerdir⁹

7-) Nesh ile ilgili haberlerdir.¹⁰

8-) Nesh ile ilgili akli delillerdir. Neshe taraftar olanlar, neshin vaki olması için birtakım şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunlar:

1 Nahl, 16/101.

2 ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 22; ez-Zerkani, *Menahil*, II, 89.

3 Bakara, 2/106.

4 ez-Zerkeşi, *Menahil*, II, 22; ez-Zerkani, *Menahil*, II, 139; İbnu Cevzi, *Nevasihu’l Kur’an*, s. 17.

5 Ra’d, 13/39.

6 ez-Zerkani, *Menahil*, II,139; İbn Cevzi, a.g.e., s. 18.

7 Nisa, 4/160.

8 ez-Zerkani, a.g.e., II, 139.

9 ez-Zerkani, a.e.a.y.

10 Şimşek, a.g.e., s. 89.

a-Nasih ve mensuh olan naslar, uzlaşmayacak derecede birbirleriyle çelişik olmalıdır. Aralarını uzlaştırmak mümkün ise, nesh söz konusu olmaz.

b-İniş zamanı itibariyle mensûh, nasihten önce inmelidir.

c-Her iki hüküm de şer'i olmalıdır,

d-Sıhhat açısından nasih, mutlaka mensuh seviyesinde veya ondan üstün olmalıdır.¹

a.e. Delillerin Tartışılması

Nesh taraftarlarının en kuvvetli delillerinden bir tanesinin; "Bir ayeti başka bir ayetin yerine getirdiğimizde....."² ayeti olduğunu belirtmiştik. Bilindiği gibi nesh ancak hükümlerde olur.³ Söz konusu âyetin içinde bulunduğu sure (Nahl) Mekkî suresi bir suredir. Mekke döneminde ise, neshe konu olacak herhangi bir ayetten bahsetmek mümkün değildir. Burada söz konusu olan yer değişikliğinden maksat zaman ve mekânla ilgili bir husustur. Yahudi ve Hıristiyanların sahip oldukları kitaplar toplu olarak indiğinden, Kur'an'ın peyderpey inişine karşı çıkıyorlardı ve müşrikler de ilahi kitapların toplu olarak indiğini, Muhammed'in (s.a.v.) Kur'an'ı kendisinin uydurduğunu şayet öyle olmasaydı Kur'an da, diğer kitaplar gibi toplu olarak inerdi diyerek karşı çıkmışlardı. Nitekim bunun üzerine "İnkâr edenler Kur'an ona bir defada indirilmeli değil miydi? dediler."⁴ âyeti indirildi. Kur'an peyderpey indiriliyordu ve Resûlullah, vahiyden aldığı emirle hangi âyetin hangi sureye ait olduğunu ve nereye yerleştirileceğini söylüyordu. Bu âyette kastedilen yer değişikliği olduğu gibi zaman değişikliği de olma ihtimali vardır. Şöyle ki, o takdirde buradaki "âyet"ten kasıt risalettir. Yani Hz. Musa ve İsa'nın risaletinin son bulduğu Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risaletinin onun yerine kaim olduğuna delalet eder. Bu da söz konusu ayetin neshe delalet etmediğini gösterir.⁵

1 İbnu'l-Cevzi, *Nevasihü'l-Kur'an*, s. 23-24'den naklen Şimşek, a.g.e., s. 89; ez-Zerkanî, II, 129-130.

2 Nahl, 16/101.

3 ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 23; es-Suyutî, *el-İtkan*, II, 27; Şimşek, a.g.e., s. 89.

4 Furkan, 25/32.

5 Şimşek, a.g.e., s. 90-91.

Kur'an'da neshin bulunduğunu ileri sürenlerin ikinci delilleri: *"Biz daha iyisini veya benzerini getirmediğe bir âyeti nesh etmez veya unutturmayız."*¹ âyetidir.

Bu âyet neshe dair olsa bile neshin varlığına kesin delil olamaz. Çünkü burada nesh şarta bağlanmıştır. Nesh söz konusu olacak olursa daha iyisi veya benzerinin getirileceği belirtilmektedir. Kur'an'da bu üslupla ifade edilen birçok şart vardır ki vuku bulmamıştır. Resûlullah'a (s.a.v.) hitaben inen: *"Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar."*² âyetiyle *"Andolsun, eğer (Allah'a) ortak koşacak olursan, amelin boşa çıkacak ve ziyana uğrayanlardan olursun."*³ âyeti bunlardandır. Haşa Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'ın emirlerinden yüz çevirmesi veya yeryüzündekilerin çoğuna uyması söz konusu değildir. Fakat şarta bağlı olarak böyle bir hitapta bulunuyor. Söz konusu âyet hicretten hemen sonra nazil olmuştur. O zamanda nesh olacak herhangi bir hüküm de yoktur. Âyetin siyak ve sibakına baktığımız zaman Yahudilerden bahseden bir bölümde geçtiği görülmektedir. Yahudilerin Peygamberlik müessesini kıskanmaları buradaki âyetten maksat da risalet ve dolayısıyla Tevrat ve hükmü geçmiş şeriatların ve Kudüs'e yönelmenin neshi olduğu anlaşılacaktır.⁴

Nesh taraftarlarının üçüncü delilleri ise:

"يٰمٰحٰو الله ما يٰشء و يثبٓت و عنده أم الكتاب"

*"Allah dilediğini siler, (dilediğini de)sabit bırakır; Bütün aslı O'nun yanındadır."*⁵ âyetidir. Bu âyetin nesh ile ilgisinin olması mümkün değildir. Çünkü âyetin geçtiği Ra'd Suresinin Medenî olduğunu söyleyenler var ise de, asıl olan Mekkî bir sure olmasıdır.⁶ Çünkü surenin üslup ve içeriği daha çok Mekkî olduğunu göstermektedir.⁷ Sure, tamamen müşrikleri hedef almakta; tevhid, peygamberlik, kıyamet günü gibi itikadi konulardan bahsetmektedir. Sure Mekkî olunca neshe konu olan ahkâm âyetleri inmiş değildi. Dolayısıyla

1 Bakara, 2/106.

2 En'am, 6/116.

3 Zümer, 39/65.

4 Şimşek, a.g.e., s. 92-95.

5 Ra'd, 13/39.

6 Kurtubi, V, 278; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2940.

7 Seyyid Kutub, *Fi zilali'l-Kur'an*, trc. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Saraç, Hikmet Yayınları İstanbul, trs, VIII, 500.

burada neshten söz etmek mümkün değildir. Bu âyetin siyak ve sibakı da bunu göstermektedir. Hemen bir önceki âyette peygamberlik sürecinden bahsetmektedir. Kur'an'ın geçmiş risaletleri nesh ettiğiinden bahsetmektedir.¹

Nesh taraftarlarının ileri sürdüğü, icma, akli deliller ve bazı haberlerin de tutarlı bir yanı yoktur. Burada konuyu fazla uzatmamak için neshin varlığını kabul edenlerin üzerinde durdukları birkaç örneği zikretmekle yetineceğiz.²

Birinci örnek:

“Haram aylar çıkınca, müşrikleri nerede bulursanız öldürün; onları muhasara edin ve her gözetleme yerinde oturup onları bekleyin”³ “... Ortak koşanlar nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlara karşı topyekûn savaşın ve bilin ki, Allah korunanlarla beraberdir.”⁴Âyeti gibi savaştan bahseden diğer âyetlerin, müşriklerle barış içerisinde olmayı, onları affetmeyi, onlardan yüz çevirmeyi ve eziyetlerine sabretmeyi ifade eden âyetleri nesh ettiğini söylerler. Bazı âlimlerin ifadelerine göre bu âyetlerle nesh edilen âyetlerin sayısını yüz on dörde çıkarırlar bile vardır.⁵

Oysa Resûlullah'ın hayatını ve Kur'an'ı nüzûl sürecini incelediğimiz zaman, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) müşriklere karşı vahyin ışığında müşriklere karşı takınılan tavrını dört safhada görmek mümkündür; söz konusu safhalara baktığımızda bir tedricilik sürecinin olduğunu görmekteyiz.

- a- Davet ve tebliğ safhası
- b- Savaş safhası
- c- Antlaşma safhası
- d- Müşriklerin antlaşmalara sadık kalmadıkları ortaya çıktığında “ülmaton ve top yekûn savaş” safhası

Bu dört safhada da, âyetler inmiş ve o safhada müşriklere karşı nasıl tavır takınılması gerekiyorsa belirtilmiştir. İnen âyetlerin hepsi kendi şartları ve ortamında geçerli olmuştur.

1 Şimşek, a.g.e., s. 95-96.

2 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şimşek, a.g.e., s. 97-12.

3 Tevbe, 9/5.

4 Tevbe, 9/36.

5 Şimşek, a.g.e., s. 101.

Kur'an kıyamete kadar geçerli olacağı ve İslâm Dini belli zaman ve mekânla sınırlı olmadığına göre, başka zamanlarda da aynı şartların olacağı muhakkaktır. Bu durumda bu ayetlerin geçerli olmayacağını söylemek mümkün değildir. Hatta bazı zamanlarda Müslümanların bazıları birinci safhayı yaşarken, dünyanın bir başka bölgesinde yaşayan Müslümanlar dördüncü safhayı yaşıyor olabilirler. Bu durumda bu âyetlerin nesh edilmiş olmasından söz etmek mümkün değildir.¹

İkinci örnek:

İçki ile ilgili âyetlerin nüzûl sırası şöyledir:

*"Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz işte bunlarda aklını kullanan kimse için büyük ibret vardır."*²

*"sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. Deki; o ikisinde büyük bir günah ve İnsanlar için bazı faydaları vardır ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür."*³

*"Ey iman edenler siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın...."*⁴

*"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar,(putlar) şans okları, şeytan işi birer pislidir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?"*⁵

Nesh taraftarlarına göre ilk üç âyet, son iki âyetle nesh edilmiştir. Buna sebep olarak da ilk âyette içkinin helal olarak gösterilmiştir.⁶

Bu âyetleri dikkatlice incelediğimizde, burada neshin değil, tedriciliğin olduğunu görürüz. Birinci âyette içkinin helallığı, haramlığı söz konusu değildir. Sadece hurma ve üzümlerden içki ve helal rızık edinildiği belirtiliyor. İçki ise temiz rızık olarak zikredilmiyor. Diğer ikinci ve üçüncü âyetlerde ise içki müptelası olan bir fert veya toplumun tedrici olarak içkiyi bırakmasının yolları gösteriliyor. Adeta alkolik olan toplum veya fertler rehabilite

1 Şimşek, a.g.e., s. 101-102.

2 Nahl, 16/67.

3 Bakara, 2/219.

4 Nisa, 4/43.

5 Maide, 5/90-91.

6 Şimşek, a.g.e., s. 106.

edilerek içkinin bırakılması sağlanıyor. Düşünün ki, bir tebliğci içki müptelası olan bir toplum veya ferde gittiğinde, herhalde fıkıh kitaplarında olan son hükmü söyleyerek işe başlamayacak. Önce içkinin kötülüğünden bahsedecek, sonra Müslüman kimliğe sahip olduğu için namaza başlamasını tebliğ edecektir. Tabi ki, namaza başlayan birine, namazda Allah'la konuştuğu anlatılacak, böylece sarhoş olmadan namaz kılması gerektiği anlatılacaktır. Böylece söz konusu kişi veya kişilerin içkiyi azaltmaları sağlanacak ve tedavi olmuş olan kişi veya kişiler rehabilite edilerek içkiyi bırakmaları sağlandıktan sonra onlara içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarının şeytan işi olan birer pislik olduğu söylenecektir. Aksi takdirde içki bağımlısı olan birinin içkiyi bırakmasının sağlanması mümkün olmayacaktır. Bu durumda ise burada nesh yoktur. Tedricilik vardır. Her zaman ve mekânda böyle şartlar oluşabilir ve bunların her safhasında ilgili âyetten faydalanabiliriz. Nesh olmuş âyetlerde ise tekrar faydalanmak mümkün değildir.

Üçüncü örnek:

Nesh taraftarlarının bir kısmı:

“İçinizden ölüpde geriye (dul) eşler bırakan kimseler eşlerinin, evlerinden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şayet o kadınlar, (kendiliklerinden) çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah Azizdir, Hakimdir.”¹ Âyetinin:

“Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”²âyetiyle nesh edildiğini söylerler. Gerekçeleri ise, iki âyette söz konusu edilen müddetlerin birbirinden farklı olmasıdır. Birinci âyette, kocalarının ölümünden sonra kadınların, kocalarının evinde bir yıl kalmaları, ikinci âyette ise dört ay on gün kalmaları öngörülmektedir³

Âyetlerin manaları iyice tetkik edildiği zaman aralarında hiçbir çelişkinin bulunmadığı rahatlıkla tespit edilebilir. Çünkü birinci âyette, istediği takdirde kadının, bir yıla kadar kocasının

1 Bakara, 2/240.

2 Bakara, 2/234.

3 Şimşek, a.g.e., s. 108.

evinde kalabileceği anlatılıyor; ikinci âyette ise, kalmak mecburiyetinde olduğu müddet belirtiliyor. Buna göre kadın, kocasının ölümünden sonra dört ay on gün kocasının evinde kalmak mecburiyetindedir. Ama bu müddeti bir yıla kadar uzatmak isterse, bunda muhayyerdir.

Görüldüğü gibi âyetler arasında çelişki yoktur, aksine âyetler birbirlerini teyid etmekte ve açıklamaktadır.¹

Dördüncü örnek:

*“Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin; eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm (alıp) götürünceye, ya da Allah onlara bir yol gösterinceye kadar, evlerde tutun”*² âyetinin, Nur Suresindeki;

*“Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun”*³ âyetiyle nesh edildiğini söylerler.⁴

Zina konusunda söyledikleri doğrudur. Ancak nesh edildiği söylenen âyette “Fahişe” (fuhuş) yapan kadınlar denilmektedir. “Fahişe” kelimesinin kapsamı, zina kelimesinin kapsamından daha geniştir. İtidal sınırını aşan her türlü kötülüğe “fahişe” denir. Böylece bu kelime zina ile birlikte benzeri diğer ahlaksızlıkları da içermektedir. Diyebiliriz ki, önce zina edenler de bu âyetin kapsamına giriyordu, ama onlarla ilgili özel hüküm geldiğinde onlar artık o özel hükme tabi oldular. Eğer zina edenler âyetin kapsamı dışına çıktıktan sonra âyetin kapsamına girecek başka hiçbir davranış kalmamış bulunsaydı, belki de o zaman “mensuhtur” denilebilirdi.

Âyetin kapsamına ne gibi davranışlar girebilir?

Âyetin manasını tespit edebilmek için siyak ve sibakına bakmak gerekir. Bu konuda bize ışık tutacak olan sonraki âyete baktığımızda; *“..... İçinizde iki (er) kişi fuhuş yaparsa....”*⁵ buyuruluyor. Âyetin orijinalinde “ellezan” ismi mevsûlü kullanılmaktadır. Mensuh olduğu söylenen yukarıdaki âyette ise müennesler için kullanılan “ellati” ismi mevsûlü geçmektedir.

1 Şimşek, a.g.e., s. 108.

2 Nisa, 4/15.

3 Nur, 24/2.

4 İbn Cevzî, *Nevasihü'l-Kur'an*, s. 122; İbn Kesir, II, 204-205 ; Şimşek, a.g.e., s. 109.

5 Nisa, 4/16.

Mensuh olduğu söylenen âyette “*fuhuş işleyen kadınlar*” buyrulurken, sonraki âyette “*fuhuş işleyen iki erkek*” deniliyor. Bu kelimelerin bu şekilde kullanılmaları, mensuh olduğu söylenen âyette seviciliğin, sonraki âyette ise, erkekler arası eşcinselliğin kastedilmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Cahiliye toplumlarında zinanın yaygın olduğunu biliyoruz. Ayrıca zinanın yaygın olduğu toplumlarda hem kadınlar arasında, hem de erkekler arasında eşcinselliğin de yaygın olduğunu biliyoruz. Zira günümüzde bile bazı toplumlarda bu tür sapık ilişkilerin olduğu da bir gerçektir. Durum böyle olunca söz konusu âyetin mensuh olduğunu söylemek doğru değildir.¹

Bu konuda daha birçok örnek vermek mümkündür. Ancak makalemizin sınırını aşacağı için bu kadar örnekle yetiniyoruz²

a.f. Neshe Karşı Olanların Delilleri

Neshe Karşı olanların başında Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahanî (ö. 322/934) gelir. O, “*Camiu't Te'vil li Muhkemi't Tenzil*” eserinde bu konuyu işlemektedir. Öte yandan “*ed-Din fi Nazari Ali's -Sahih*” adlı eserin sahibi olan Dr. Muhammed Tefvik Sıdki de Kur'an'da Neshin olmadığı kanaatini taşır. 1906'da “*el-Menar*” mecmuasında neşrettiği “*en-Nasih ve'l Mensuh*”da bu görüşünü geniş bir şekilde açıklamıştır. Türkiye'den Ömer Rıza Doğrul da Kur'an'da neshin olmadığını savunanlar arasındadır.³

Yukarıda sözünü ettiğimiz bu kesim neshi aklen caiz olarak görür, fakat neshin geçmiş semavi kitaplar için olduğunu; Kur'an'da ise neshin vaki olmadığını kabul ederler.⁴

Öte yandan Ebu Müslim b. Muhammed el-İsfahanî Neshin Kur'an'da vaki olmadığını şu şekilde savunur:

1- Allah Taala kitabında herhangi bir kusur, yanlışlık ve eksiklik bulunmadığını, şayet nesh vaki olmuş olsa, Kur'an'da bir kusur ve yanlışlık gelmiş olur ki, böyle bir şey söz konusu olamaz.

1 Şimşek, a.g.e., s. 109-110.

2 Bu konudaki örnekler için bkz. Şimşek, a.g.e., s. 101-120.

3 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 125.

4 Cerrahoğlu, a.g.e., s. 125.

Nitekim “Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O hikmet sahibi, çok övülen Allah’tan indirilmiştir.”¹ ayeti de bunun delilidir.

2- ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها “Biz hiçbir âyeti nesh etmedik ondan daha hayırlısını veya benzerini getirmedikçe...”² âyetinden maksat Tevrat ve İncil gibi geçmiş kitaplardaki şeriatlardır. Veyahut da “Levhi mahfuzdan” diğer kitaplara yapılan nakillerdir.

3- Yine yukarıda söz konusu olan âyet neshin vaki olduğuna değil, bilakis şuna delalet eder ki, şayet nesh vaki olmuş olsa, daha hayırlısı getirilirdi demektir.³

Öte yandan Kur’an’da neshin olmadığını savunanların görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

1-Nesh aklen caiz olmakla beraber, Kur’anı Kerim’de bilfiil vaki olmamıştır.

2-Kur’an’da nesh meselesi İslam akideleriyle ilgili olmayıp, tefsir ilminde bir görüştür. Zira akidelerle ilgili olmuş olsaydı inkâr edilemezdi.

3-Mensuh âyetlerden maksat, Tevrat ve İncil’deki yani eski şeriatlardaki hükümlerdir.

4-Kur’an’da şu veya bu âyetin, şu veya bu âyeti nesh ettiğine dair bir açıklık yoktur.

5-Neshi kabul edenler, mensuh âyetin önce nasihin ise sonradan geldiğine dair çoğu kez kati delillere sahip değillerdir. Hatta bazı ayetlerin nasihin mensuhtan önce nazil olduğu da görülmüştür.

6-Şu veya bu âyetin, şu veya bu âyeti nesh ettiğine Hz. Peygamber’den sadır olmuş ve müttefekun aleyh olarak kabul edilen bir hadis de mevcut değildir.

7-Nasih ve mensuh âyetlerin sayıları hakkında bir ittifak da sağlanmış değildir.

8-Neshi kabul edenler bir taraftan neshin sadece “Ahkâmda” vaki olacağını savunurken, diğer taraftan “Ahbara” ait lafızların bile nesh olunduğunu kabul etmektedirler.

---

1 Fussilet, 41/42.

2 Bakara, 2/106.

3 Muhammed Ali Sabunî, *Revaiu’l-Beyan Tefsiru’l-Âyeti’l-Ahkami Minel-Kur’an*, İstanbul, trs. II, 93.

9- Ahad rivayetlerle Kur'an âyetleri ispat olunmadığı gibi, inkâr da olunamaz. Bu sebepten dolayı "el -Fatiha" ile "el-Muavizetan" surelerinin Kitabullah'tan addedilmediğine dair bu gibi bazı rivayetler nazarı dikkate alınmamıştır.

10-Kur'an Hz. Peygamber zamanında yazdırılmış, diğer bazı sahabeler kendileri için Mushaflar yazmışlar, ezberlemişler, Hz. Peygamber tarafından da birçok kez tekrarlanmıştır. Mushafın hangi âyetlerden meydana geldiği tespit edilmiştir. Hz. Ebu Bekir zamanında kitap haline getirilmiş ve Hz. Osman zamanında da çoğaltılmış ve çeşitli İslam beldelerine gönderilmiştir. Bu Mushaflar Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilen Kur'an'ın ta kendisi idi. Aksi takdirde itiraz edilirdi. Belki de kavgalar çıkardı. Böyle bir şey vaki olmamıştır bu yüzden için, içinde nasih ve mensûh âyetlerin olduğunu ispat etmek için daha kuvvetli deliller bulmak gerekir.¹

Rivayetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi

Bu rivayetlerin bazı yönlerden tahlil edilmesi gerekir. Şöyle ki: Hz. Ömer'den nakledilen rivayetler gösteriyor ki, "recim âyeti" metni nazil olduktan sonra Hz. Peygamber onu insanlara tebliğ etmiş, sahabeler onu ezberlemiş ve hatta hükmü Resûlullah tarafından uygulanmıştır. Ancak neshi kabul edenlere göre bu âyetin metni nesh edilmiş fakat hükmü baki kalmıştır. Bunun için Hz. Ebu Bekir döneminde derlenen Kur'an'a yazılmamıştır ki, bu düşündürücüdür.

Yine Hz. Ömer'den nakledilen rivayette, anlaşılıyor ki, Hz. Ömer söz konusu ayeti Kur'an'a yerleştirmek istiyor fakat insanların ithamlarından çekindiği için bunu yapmıyor. O zaman insanın aklına şu geliyor: Bu kadar toplumsal bir değeri olan ve hayati bir önem taşıyan bir âyetin lafzan nesh edilmesinin hikmeti nedir? Acaba Hz. Ömer gibi birinin, uygulaması Resûlullah tarafından yapılmış bir âyetin neshinden haberdar olmaması nasıl karşılanabilir? Bu durumda onun Kur'an karşısındaki duyarlılığını nasıl izah edebiliriz. Şayet bu âyet önce nazil olup sonra nesh edilmişse Hz. Ömer'in onu Kur'an'a yazdırma konusunda çabası ve arzusu nasıl olur? Şayet böyle bir şeyi bilerek yapıyorsa bunu nasıl izah edebiliriz? Çünkü

¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 125-126.

böyle bir şeyi teklif etmek Allah'ın emrine açıkça karşı gelme anlamına gelir. Ayrıca Hz. Ömer'in "... Bir zaman gelecek birisinin çıkıp 'Allah'ın kitabında recm yoktur' diyerek dalaletе düşmesinden korkarım," şeklindeki ifadesi oldukça şüphelidir. Çünkü recm hükmü ile ilgili ayet, şayet nesh edildiği için Kur'an'da yoksa zaten böyle bir şeyin söylenmesi söz konusu olmaz. Söylense bile gerçeği ifade etmiş olur. Dalaletе düşmesi söz konusu olmaz.

Hz. Ömer nispet edilen bir rivayette: "Eğer insanların, 'Ömer Kur'an'dan olmayan bir şeyi Kur'an'a derc ediyor' ithamlarından çekinmese idim şüphesiz recm âyetini Kur'an'a yazardım¹ şeklindeki sözünün de problemlili olduğu kanısındayız. Çünkü Hz. Ömer her zaman cesareti ve açık sözlülüğü ile tebarüz etmiş birisidir. Böyle bir özelliğe sahip olan birinin Allah'ın kitabında olduğuna inandığı bir âyeti insanların ithamlarından çekinerek geri durması mümkün görünmemektedir.

Burada üzerinde durulması gereken rivayetlerden birisi de Hz. Ömer'in iki şahit bulunmadığı için Kur'an'a kaydettirmek üzere getirdiği recm âyetini Zeyd b. Sabit'in yazmamasıdır. Bir defa şunu ifade edelim ki, Kur'an'ın toplanmasını Hz. Ebu Bekir'e teklif eden Hz. Ömer'dir. Bu durumda onun âyet olduğuna inandığı bir metnin Kur'an dışında kalmasına gönlü razı olabilir miydi? Kur'an'a yazdırılmamasının sebebi eğer komisyonun aldığı bir prensip kararı ise acaba bu karar Kur'an âyetinden daha mı önemliydi? Sonra Resûlullah tarafından uygulanması bütün halkın önünde yapılan bir âyetin Hz. Ömer'den başka kimse tarafından duyulmamış olması mümkün müdür? Farz edelim ki, iki şahit bulunmadı. Bu durumda, az sayıdaki Kur'an hafızlarında biri olan ve son arz olan "arza-i ahire" de bulunmuş olan ve bu özelliğinden dolayı da komisyon başkanlığına getirilen Zeyd b. Sabit'in toplumsal önemi bulunan bir Kur'an âyetini sırf şahit bulunmadığı için Kur'an'a yazmaması mümkün müdür? Kendisinin böyle bir âyeti duymaması ve bilmemesi mümkün değildir. Çünkü kendisi Kur'an hafızı idi. Bu durumda kendisi buna şahitlik etmeyip bir âyeti Kur'an dışında bırakmasına gönlü razı olabilir miydi? Sonra gerek Mekke'de gerek

1 İmam Malik, *Muvatta*, Hudûd; Ebu Davud, Hudûd, 23; İbnu'l-Cevzî, *Nevasihu'l-Kur'an*, s. 115; Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXIII, 134; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, III, 261; ez-Zerkeşî, *el-Burhan*, II, 35.

ise Medine’de kırk kûsur vahiy kâtibinin olduğu kabul edilirse Hz. Ömer’den başka hiç kimsenin bu âyetten haberdar olmaması mümkün müdür? İşte bu sebepten dolayı bu rivayeti kuşku ile karşılamak gerekir diye düşünüyoruz.

Hz. Peygamber’in uyguladığı recm cezası sayısı da toplam olarak dört tanedir. Bunlardan Maiz b. Malik¹ ile Fâtıma-i Gamidiye’ye² itirafları üzerine recm cezası uygulamıştır. Kendi oğlunun yanında çalıştığı birisinin hanımı ile zina ettiğini söyleyen adamın oğluna yüz değnek ve bir yıl sürgün; (Sakif olayı) (bekâr olduğu için) suçunu kabul eden kadına ise recm cezası uyguladığı³ rivayet edilmektedir. Ancak uygulanan recm cezalarının hangi delile göre uygulandığı konusu tam net değildir. Bazı İslam âlimleri uygulanan bu recm cezaları; “Zina eden erkekle zina eden kadına yüz değnek vurun....”⁴ ayetinin sünnetle tahsis edilerek yani genel bir ifade ile açıklanan yüz değnek meselesini Hz Peygamber tarafından bekârlara tahsis edildiğini, evlilere ise recm uyguladığını ve bunun üzerinde icmanın vaki olduğunu söylerler.⁵ Diğer bazıları ise, bu uygulamanın yukarıda bahsi geçen lafzı mensûh hükmü baki olan ve Hz. Ömer’in tek şahitle getirdiği ve komisyon tarafından kabul edilmeyen ve Kur’an’da yer almayan recm âyetine! dayanılarak yapıldığını savunurlar.⁶ Ehli Sünnet âlimlerinin çoğunluğu bu konuda böyle düşünmektedirler.⁷ Yine Hz. Peygamber’in uyguladığı bu recm cezalarının Nur Suresi ikinci âyetinin nüzülünden önce mi sonra mı olduğu meselesi de tam açık değildir.⁸ Muhammed İzzet Derveze ile Süleyman Ateş, recm ve ilgili uygulamalardan bahseden hadislerin “celde âyetin”den⁹ önceki döneme ait uygulamalar

1 Müslim, Hudud, 5; Ebu Davud, *Sünen*, Hudud, 23, 24; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 127, 216.

2 Müslim, Hudud, 5, 22(1695); Ebu Davud, *Sünen*, Hudud, 24-25.

3 Buhari, Hudud, 30, Muharibin, 30, 32, 38, 46, Vekâlet, 13, Ahkâm, 39, Eyman, 3; Müslüm, Hudud, 25; Ebu Davud, Hudud, 25; Tirmizi, Hudud, 8; Nesai, Kudat, 22; İbn Mace, Hudud, 7; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 115-116.

4 Nur, 24/2.

5 Kurtubi, *Tefsir*, V, 83-86.

6 Ebu Davud, *Sünen*, IV, 572.

7 Demirci, *Kur’an ve Yorum*, s. 252.

8 Buhari, Hudud, 21.

9 Nur, 24/2.

olduğunu söz konusu uygulamanın, Hz. Peygamber'in kendi ictihadına göre¹ ya da Tevrat'ın hükmüne² göre uygulanmış olabileceğini belirterek, bunun da celde âyetiyle nesh edildiğini belirtmektedirler.³ Fakat zina eden iki Yahudiye uyguladığı recm cezasını Tevrat'a göre uyguladığı kesin olarak bilinmektedir.⁴

Joseph Schacht, *İslâm Ansiklopedi'sinin* zina maddesinde söz konusu recm ayeti ile ilgili şöyle demektedir:

“Halife Ömer tarafından da doğrulandığı söylenen ve Kur'an'ın orijinal âyetlerinden sayılan “recm âyeti; ergin erkek (şeyh) ve ergin kadın (şeyha) zina ettiklerinde Allah'ın başkalarına ibret dersi olacak bir cezası olmak üzere onların ikisini de taşa tutunuz.” Böyle bir âyetin varlığı muhtemel değildir. Ömer'in adıyla birlikte zikredilen bununla ilgili rivayetler açıkça maksatlıdır. Peygamber'in recm cezası uyguladığına dair hikâyeler ise inandırıcı değildir. İslam'a daha erken bir devirde girmiş olan bu ceza, ayrıca bir hadiste de belirtildiği gibi Yahudi Hukukundan (Tensiye, 22/22) alınmıştır”⁵

Abdullah b. Ömer'den gelen rivayette ifade edildiği gibi Resûlullah (s.a.v.)'in kendisine recm ayetini yazdırmasını isteyen birine “şimdi olmaz” diye geri çevirmesi de makul görünmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber gelen âyetleri vahiy kâtiplerine yazdırıyordu. Kendisinin okuma-yazma bilmediğini hesaba katarsak, Hz. Peygamber'in bir zaman belirtmeden böyle onu geri çevirmesi onun tebliğ görevine aykırı düşmektedir.⁶

Muhsin Demirci ise: “Recm cezasının, âyet olarak inzal edilip sonra nesh edilmiş bir Kur'anî metinle değil, fiilî sünnetle sabit olmuş bir cezadır. Yani dayanağı Kur'an değil sünnet vahyidir. Ancak onun verdiği hüküm sonuçta Allah'ın onayından geçtiği yani takrir-i vahyi olduğu için meşru ve bağlayıcıdır. İşte bu hüküm de Kur'an'ın ortaya koymuş olduğu celde hükmünü tahsis etmiş

1 Muhammed Derveze, *Tefsiru'l-Hadis*, X, 110'dan naklen Demirci, *Kur'an ve Yorum*, s. 253.

2 Tevrat'ın bu konudaki hükmü için bkz. Levliler, 22/10, 11, 12, 13, 17, 19; Tensiye, 22/22-26.

3 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, VI, 145 vd.

4 Buhari, Hudud, 30; Müslim, Hudud, 25; Ebu Davud, Hudud, 27; Tevratın bu konudaki hükmü için bkz. Levliler, 20/10, 11, 12, 13, 17, 19; Tensiye, 22/22-26.

5 Joseph Schacht, “Zina”, *İslam Ansiklopedisi*, XIII, 571-574.

6 Demirci, *Kur'an ve Yorum*, s. 242.

olmalıdır ki, evli zani ve zaniyeler recm, Nûr Sûresi ikinci âyetinde ifade edilen mutlak hüküm de söz konusu sünnet vahyi ile tahsise tabi tutularak zina yapan bekâr erkek ve kadınlara da celde cezası verile gelmiştir”¹ derken sünneti Kur’an vahyi ile eşdeğer kılmaktadır ki, bu doğru olmasa gerektir. Oysa bunun celde ayetinden önce uygulandığını bunun da yukarıda da belirttiğimiz gibi, içtihadî veya Tevrat’a dayandırılarak uygulandığını söylemek daha doğru olsa gerek.

Yusuf Ziya Keskin ise; recm ayeti olduğu iddia edilen ayetlerle ilgili olan rivayetleri tek tek naklederek ayrı, ayrı tahlillerini yapar.² Daha sonra ise söz konusu rivayetlerin toplu bir değerlendirmesini şöyle sürdürür: “Hz. Ömer (v. 23/644), Zeyd b. Sabit (v. 45/665), İbn Abbas, Ebu Umame b. Sehl’in teyzesi el Acma’dan gelen rivayetlerin sahih olduklarını, Ubey b. Ka’b’tan gelen rivayetin hasen, diğer sahabelerden gelen rivayetlerin senedleri ve cerh edilmiş ravileri sebebiyle zayıf olduğunu belirtir. Hz. Ali (v. 40/660) ve Hz. Aişe’den gelen rivayette recm Âyetinin metni geçmemekte sadece recm ayeti ile ilgili ifadeler geçmektedir. İbn Abbas’tan gelen rivayette, Maide Suresi 15. ayetin recme işaret ettiği belirtilmektedir.

Rivayetlerde geçen recm ayetinin lafzının mensuh, hükmünün bâki olduğuna dair açık bir ifade geçmemektedir. Recm ayet metninde de bir metin birliği yoktur. Buna göre recm ayeti olarak rivayet edilen metin manen rivayet edilmiş olup isnad yönünden haberi vahiddir. Elimizdeki Kur’an ise lafzen mütevatirdir. Bu sebeple recm ayeti olarak rivayet edilen metni Kur’an ayeti saymak mümkün değildir.³

Bu arada Ubey b. Ka’b’ın, recm ayetinin Ahzab Suresi içerisinde olduğuna dair iddiası diğer sahabelerden gelen rivayetlerde mevzubahis edilmemiştir. Söz konusu ayet Ahzab Suresinin kafiyesine uymamakta ve celde ayeti ile de çelişmektedir. Bu durum Ubey’den gelen rivayetin metnini zayıf kılmaktadır. Ayrıca recm ayetinin lafzının mensuh, hükmünün bakî olduğuna dair açık bir ifade de geçmemektedir. İslam âlimleri recm ayetinin

1 Demirci, *Kur’an ve Yorum*, s. 259.

2 Keskin, a.g.e., s. 93-109.

3 Keskin, a.g.e., s. 108-109.

lafzının mensuh, hükmünün sabit olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü metni sabit olsa Kur'an'dan şüphe edilecek, hükmünün mensuh olduğu kabul edilse Hz. Peygamber'in recm uygulamaları hakkındaki rivayetlerden şüphe edilecek. Bundan dolayı recm ayetinin hükmü sabit, lafzının mensuh olduğunu kabul ederek bir ara formüle doğru bir yol bulmuştur."¹

Kanaatimiz odur ki, Hz. Peygamber'in uyguladığı recm cezası, ayet olarak kabul edilen ve metni mensuh, hükmü sabit telakki edilen ayet üzerinden orta yollar aramaktansa, Cariyeler için "evlendikten sonra zina edecek olurlarsa onlara hür kadınlara uygulanan cezanın yarısını veriniz ² ayetini düşünerek şayet recm Kur'an'a dayandırılacaksa ve hür kadınlara da recm uygulanacaksa recmin yarsının nasıl uygulanacağını cevap aramak gerekir.

Lafzı mensuh olarak kabul edilen rivayetlerden birisi de,

لو كان لابن آدم واديان من مال لابتغي واديا ثا لثاولا يملأ جوف ابن آدم الا التراب
يتوب الله علي من تاب

"Ademoğlunun iki vadi malı olsa üçüncüsünün olmasını ister. Ademoğlunun gözünü ancak toprak doldurur. Allah töbe edenlerin töbesini kabul eder."³ Bu rivayet bazı varyantlarıyla âyet veya âyet olup olmadığı tereddütle karşılanan; bazı varyantlarıyla da hadis olarak geçen bir rivayettir.

Müslim'in tahriç ettiği Enes b. Malik'ten gelen bir rivayette, "Enes b. Malik'in bu indirilenin bir vahiy mi? Yoksa Peygamberin kendi sözü mü? Olduğunu bilmediğini" naklederken⁴ diğer bir rivayetin de ise Hz. Peygamberin sözü olduğu nakledilir⁵ Meseleye bu yönü ile baktığımızda; Müslim'in bunu sağlam olarak nakletmesi, diğer taraftan Vahiy olup olmaması bakımından sahabenin tereddüt göstermesi bunun âyet olmadığını göstermektedir. Haber-i vahid olmas hasebiyle zan ifade etmektedir. Bu cihetiyle de âyet olması mümkün görülmemektedir.

1 Keskin, a.g.e., s. 108-109.

2 Nisa, 4/25.

3 ez-Zerkanî, *Menahil*, II, 155; Bu rivayetin değişik varyantlarını yukarıda verdik. Ayrıca geniş bilgi için bkz Adil Yavuz a.g. mk. s. 7-32.

4 Müslim, Zekat, 116 (II,725).

5 Müslim, Zekat, 117 (II,725).

Ebu Musa el-Eş'arî rivayetini dikkatle incelediğimiz zaman şu husus dikkatlerden kaçmamaktadır. Ebu Musa el-Eş'arî, gerek Ademoğlunun iki vadi dolusu malı olsa rivayetini gerekse “*ey İman edenler niçin yapmadıklarınızı söylüyorsunuz...*” “rivayetlerin geçtiği sureleri uzunluk ve şiddet bakımından Berae (Tevbe) suresine benzettiğimiz bir sure okuyorduk.....” “Müsebihhat surelerine benzer bir sure okuyorduk...” derken siğayı çoğul olarak (biz okuyorduk) dediği halde; unutmadan bahsederken “*Bana unutturuldu.*” demesi ve siğayı tekil olarak kullanması dikkate değer bir husustur. Burada sahabeyi kast etmeden “*Bana unutturuldu.*” demesi burada “nesh” veya “insa” olayından değil kendisinin unutmamasından kaynaklandığını gösterir. Dolayısıyla onun unutulması bütün sahabelerin unutulmasına delalet etmez.

Ebu Musa el-Eş'arî Hz. Ebu Bekir zamanında Kur'an'ın bir araya getirilmesi çalışması sırasında da komisyona gelip böyle bir âyet veya surenin varlığından söz etmemiştir. Bu esnada herhangi bir kimse de gelip bu âyet nesh olundu veya unutturuldu dememiştir.

Ebu Musa el-Eş'arî'nin unuttuğunu söylediği müsebbihata benzeyen surelerden birinde: “*Ey İman edenler niçin yapmadığınız şeyleri söylersiniz. Bu şahit olarak üzerinize yazılacak sonra kıyamet gününde ondan sorulacaksınız.*” âyetinin geçtiğini söylüyor. Halbuki Kur'an'da bu anlamda bir âyet bulunmamaktadır. Ancak Ebu Musa'nın söylediği ilk cümleyi içeren “*Ey İman edenler niçin yapmadığınız şeyleri söylersiniz? Bu Allah'ın yanında büyük bir kabahattir.*”¹ Ayetinde içerik olarak geçmektedir. Hz. Peygamber bu âyetleri okuduktan sonra tefsir mahiyetinde, “bu kıyamet günü üzerinize şahitlik edecektir. Ondandır sorulacaksınız” şeklinde tefsir mahiyetinde söylemiş olabilir. Bu şekilde anlaşıldığı zaman bu rivayet Kur'an'da bir eksikliğin olmadığını göstermektedir. Ebu Musa'nın da itiraf ettiği gibi bu ayeti unuttuğu veya yanlış hatırladığı anlaşılmaktadır.

Ebu Musa el-Eş'arî gerek Hz. Ömer gerekse Hz. Osman döneminde çeşitli yerlerde valilik yapmıştır. Şayet Kur'an'da bir

---

1 Saf, 61/2-3.

eksiklik olduğunu kabul etmiş olsaydı buna bir itirazı olurdu. Oysa bu konuda onun bir itirazına da rastlayamıyoruz.

Söz konusu bu rivayetlerde metin birliğini de göremiyoruz. Şayet âyet olmuş olsaydı bir metin birliği söz konusu olurdu. Bir tanesinde “Ademoğlunun bir vadi altını olsa..” bir diğerinde “iki vadi altını olsa” bir diğerinde ise “iki vadi malı olsa...” şeklinde geçen ve sahih olarak belirtilen bu ibarelerin hadis olabilme ihtimali daha fazladır. Nitekim Übey b. Ka’b’tan aktarılan bir rivayet bu hadisin bazı ravilerce neden yanlış anlaşıldığını da açıklamaktadır. Söz konusu bu rivayette Übey b. Ka’b şöyle demektedir: “Çoklukla övünme yarışı sizi o kadar oyaladı ki”¹ suresi nazil oluncaya kadar biz söz konusu metnin Kur’an’dan bir âyet olarak zannediyorduk” şeklindeki ifadesi, bu yanlış anlamanın sadece Übey b. Ka’b tarafından değil birçok sahabe tarafından da anlaşıldığını göstermektedir. Bundan hareketle bunun bir âyet değil bir kudsî hadis veya merfu hadis olma ihtimali olabileceğini söyleyebiliriz. Bu şekilde unutulmuş olmasını da farklı yaş ve zamanda İslâm’a giren sahabelerin hepsinin aynı zekâ, bilgi ve ezber kabiliyetinde olmamalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.²

Sonuç

Sonuç olarak Kur’an’ın nüzûlü Hz. Peygamber’in zamanında eksiksiz olarak tamamlanmıştır. Nüzûl sürecinde Hz. Peygamber’in Mekke ve Medine dönemlerinde toplam yaklaşık kırk civarında vahiy kâtibi olmuştur. Her seferinde hangi âyetin hangi sûreye yerleştirileceğini de söylemiş ve ilgili yere yazdırmıştır. Her sene Ramazan ayında bir defa olmak üzere Hz. Peygamber, Hz. Cebrail’in ve sahabelerin hazır olduğu mecliste, nazil olan ayetleri okuyor ve teyit ettiriyordu. Vahyin tamamlanmasından sonra Hz. Peygamber’in vefat edeceği yıl bu “arz” meselesi iki kez olmuştu. Yazılan âyet metinleri aynı zamanda Hz. Peygamber’in evinde muhafaza ediliyordu. Öte yandan bazı vahiy kâtipleri de yazdıkları âyetlerin birer nüshasını kendileri için de yazıyorlardı.

Kur’an’ın metinleşmesi esnasında komisyonun kurulması, komisyonun gelen âyetleri titizlikle kabul etmeleri bir tedbir olarak

---

1 Tekâsur, 102/1.

2 Geniş bilgi için bkz. Yavuz, a.g. mk., s. 27-30.

anlaşılmalıdır. Zaten birçok Kur'an hafızı vardı ve Kur'an metninin tamamı Hz. Peygamber'in evinde muhafaza ediliyordu. İstenilen iki şahit meselesi sadece bir tedbirden ibaretti. Huzeyme b. Sabit'in getirdiği ayetlerin tek şahitle kabul edilmesi, Hz. Ömer'in getirmiş olduğu "zina eden erkekle zina eden kadını Allah'tan bir ceza olarak recim ediniz..." hükmü baki lafzı mensûh olarak kabul edilen âyetini iki şahit olmadığı için kabul edilmemiş olması iddiası çok düşündürücüdür.

Çünkü yukarıda zikrettiğimiz gibi, söz konusu âyetteki uygulamanın Resûlullah tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Recm cezası ağır bir cezadır. Kalabalık bir toplum tarafından uygulandığı rivayet edilmektedir. Durum böyle olunca bu âyetin! Hz. Ömer'den başkası tarafından duyulmamış olması mümkün görülmemektedir. En azından komisyon başkanı olan Zeyd b. Sabit Kur'an hafızı idi. Bunun ayet olduğunu bilmiş olsaydı kendisi buna şahitlik etmez miydi? Hz. Ömer bunun âyet olduğunu kabul etmiş olsaydı, bunun Kur'an dışında kalmasına razı olur muydu? Biz komisyonun adil olduğunu vurgulamak için âyet olduğunu kabul ettiğimiz metnin Kur'an dışında kalmasına razı oluyoruz. Böylece Kur'an'ın eksik olduğunu kendimiz söylemiş oluyoruz.

"Ademoğlunun iki vadi dolusu malı olsa..." rivayeti de karmaşık bir durum arz etmektedir. Çünkü âyet olduğuna dair mütevatir bir rivayet yoktur. Ahad haberler ise zan ifade etmektedir. Zan ile gelen rivayetlerle Kur'an tespit edilmez.

Kur'an'da neshin varlığını kabul etmek beraberinde birçok problemi getirir. Örneğin hükmü baki lafzı mansuh olan (recm âyeti gibi) âyeti kabul etmek Kur'an lafzının eksik olduğunu kabul etmek gibi bir noktaya götürür ki, bu çok tehlikelidir.

Lafzı baki hükmü mensûh olan ayetleri kabul etmek ise (ki bazıları bu sayıyı beş yüze kadar çıkarır) Kur'an'ın evrenselliğini ve tedriciliğini görmemezlikten gelmek olur ki, bu da çok problemlili bir husustur. Oysa her zaman ve mekânda farklı âyetleri uygulamak mümkündür. Artık Medine döneminden sonra hiç Mekke dönemi gelmez diye bir şey söz konusu değildir. Hatta aynı zamanın farklı mekânlarında Müslümanlar farklı dönemlerle karşılaşabilirler. Bu gün nesh edilmiştir" denilen birçok âyeti uygulamak mümkündür. Gelecek bir zamanda ise diğer bazı mensuh kabul edilen âyetleri

uygulamak mümkündür. Onun içindir ki, Kur'an'da nesh değil, tedricilik ve tahsis vardır demek kanaatimizce daha doğrudur.

Sonuç olarak Kur'an metni tam ve eksiksizdir. Bu konuda yapılacak bir yanlış hareket, söylenecek bir yanlış söz bizi çok problemlili noktalara götürür. Bunun için Kur'an'ın metinleşmesi süreciyle ilgili bu güne kadar söylenenleri eleştirel bir bakışla iyi okumak ve değerlendirmek gerekir. Buna bağlı olarak nesh problemini de iyi okumak ve değerlendirmek gerekir. Bunu yaptığımız zaman, nesh meselesinin geçmiş şeriatlar için söz konusu olduğu, Kur'an'da ise neshin söz konusu olmadığı anlaşılacaktır. Eleştirel bir bakışla bu meseleyi incelemeyiz ve çoğunluk böyle söylüyor diye öyle kabul edersek daha da problemlili bir noktaya varırız. Bu da Kur'an metni üzerinde eleştiriler yapan kendi kitapları ile (Tevrat, İncil) kıyaslamak isteyen müsteşrikleri cesaretlendirmiş olur ki, bunun vebali daha da büyük olacağı kanaatini taşımaktayız.

Kaynakça

- Abdurrezzak, *el-Musanna*, Tahkik: Habiburrahman el A'zamî, I-XI Beyrut 1983.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut ts.
- Ahmed b. Ebi Ya'kub, *Tarihu'l -Ya'kubî*, Nefes 1385.
- Ateş, Süleyman, *Çağdaş Tefsir*, İstanbul 1988.
- el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldan*, trc. Mustafa Fayda, Ankara 1987.
- Beyhakî, Ahmed b. Hasan b. Ali Musa Ebubekr, *Sünenu'l-Kubra*, Mekke 1994/1414.
- Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l -Buharî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslamiyye Tarihi*, trc. Zeki Megamiz, İstanbul 1329.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Kur'an Nedir?*, Ankara 1967.
- Ebu Cafer Ahmed İbn Muhammad İbn İsmail el-Meradi, *en-Nahas, en-Nasih ve'l- Mensuhu*, Kuvayt 1408.
- Ebu Davud, *Sünen-i Ebi Davud*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, İstanbul 1996.
- , *Kur'an ve Yorum*, İstanbul 2006.
- , *Kur'an Tarihi*, İstanbul 2005.

- Derveze, İzzet, *Tefsiru'l-Hadis*, trc. Ahmet Çelen-Şaban Karataş-Mehmet Çelen, Ekin Yayınları, İstanbul 1998.
- Dıraz, Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, trc. Salih Akdemir, Ankara 2000.
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullah, Abdurrahman ed-Darimî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971.
- Esed Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 1999/1420.
- Fahreddin Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, Mısır ts,
-el-Hakim, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, I-IV, Beyrut 1411/1990.
- el-Halebî, es-Siretu'l-Halebiye, yy, 1320.
- el- Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, Beyrut 1408/1988.
- Hibetullah İbn Aburrahim İbn İbrahim, *Nasih Kur'an'il Azizi ve Mensuhu*, Beyrut 1405.
- İbnu'l Cevzî, *Nevasihü'l- Kur'an*, (nşr. Muhammed Eşref Ali el-Milbarî,) Medine 1404/1984,
- İbnu'l- Esir, *Usdu'l-Ğabe Fi Ma'rifeti's-Sahabe*, yy, ts.
- İbn Hacer, *Fethu'l-Barî fi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, Kahire 1398/1978.
- İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's -Sahabe*, Mısır 1358/1939.
- İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviye*, thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyarî, Abduaziz eş-Şelebî, Mısır 1355/1936.
- İbn Cevzi, Cemaluddin Ebu'l Ferac Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed el-Cevzî, *el Musaffa bi Ekafa Ehli' Rusuh min İlmi Nasih ve'l Mensuh*, Beyrut 1410.
- İbn Kesir, *El- Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 1960.
- İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut 1402/1982.
- İbn Mace, Hafız Abdullah b.Muhammed b.Yezid, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 2008,
- İsfahani er-Rağıb, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Ahmed Haflfullah, Mısır ts.
- İmam Malik b.Enes, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- Kastalanî, *Mevahibu'l-Leduniyye*, trc. Şair Abdulkakî, yy. ts
- Kasimî, Muhammed Cemaluddin, *Mehasinu't-Te'vil*, Mısır 1957.
- Keskioglu, Osman, *Kur'an Tarihi*, İstanbul, ts.

- Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası Ayet ve Hadis Tahlilleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2001.
- *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- el-Kurtubî, *el-Cami li Ahkâmi'l -Kur'an*, Beyrut 1405/1985.
- Miras, Kâmil, *Sahih-i Buhari Muhtasar Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1974.
- Muhammed Ali Sabunî, *Revaiu'l-Beyan Tefsiru'l-Âyeti'l-Ahkami Mine'l -Kur'an*, İstanbul trs.
- Müslim, İmam Ebu'l Huseyin Müslim b. Haccac, *Sahihu'l- Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- Önkâl, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *SÜİFD*, sy. 2, Konya 1987.
- Özsoy, Ömer, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara 2002.
- er-Rafii, Mustafa Sadık, *İ'cazu'l- Kur'an*, Mısır 1345/1926.
- Seyyid Kutub, *Fi zilali'l-Kur'an*, trc. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Saraç, Hikmet Yayınları, İstanbul, trs.
- Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, İstanbul 1981.
- Suyûti, el-Hafız Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an* Kahire 2006/1427.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *el-Camiu'l -Beyan Fi Te'vili Âyi'l Kur'an*, Mısır 1954.
- et-Tahanevi, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istilahati'l-Funun*, İstanbul 1984.
- et-Tirmizî, *Sünen*, Ebu'l İsa Muhammed b.İsa, Tirmizî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul 1993.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Amr b. Ahmed, *Esasu'l-Belağa*, Kahire 1960.
- ez-Zerkanî, Muhammed Abdul-Azîm, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l -Kur'an* Mısır, ts
- ez-Zerkeşî Ebu Abdullah Muhammed ibn Bahadır İbn Abdullah, *el-Burhan fi Ulum'il-Kur'an*, Tahkik: Ebu'l Fadl İbrahim ed-Dimyatî, Daru'l Ma'rife, I-IV, Beyrut, 1391.